

ENIGE ASPECTEN VAN DE HISTORISCH-DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELING VAN LIMBURG.

* * *

De in vroegere afleveringen begonnen artikelen-serie over de bevolkingsontwikkeling van de provincie Limburg willen wij thans vervolgen met een artikel over een aantal aanvullende aspecten van de demografische evolutie.

Welbewust hebben wij gemeend deze bevolkingsstudies te moeten voortzetten als eerste in de nog te publiceren artikelen, omdat deze demografische studie o.i. aan andere facet-studies vooraf dient te gaan en tweedens omdat wij hierin een goed voorbeeld menen te zien van moderne sociale geschiedschrijving, namelijk als analyse van een deelfacet van de Limburgse sociale structuur in het recente verleden. Deze methodisch vergelijkende studie dient als aanzet tot een verdere historisch-sociologische structuuranalyse en als achtergrond tevens, waarbinnen de tegenwoordige demografische ontwikkeling een duidelijker accent krijgt.

Deze studie bouwt voort op een drietal studies, die reeds eerder in het Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum verschenen en die resp. handelden over de "Relatieve Limburgse bevolkingsgroei, 1830-1955", "Het geboorteoverschot in Limburg in de laatste eeuw" en "De Limburgse migratie in de laatste eeuw". Nauw aansluitend bij deze studies, doch ruimer van strekking, was de recente dissertatie van pater Dr Remigius Dieteren OFM over "De migratie in de Mijnstreek, 1900-1935".

Dit artikel is bedoeld als een voortzetting van genoemde studies, door een aantal nieuwe aspecten in de beschouwing te trekken, die in onze uitgaven nog geen behandeling vonden. In het volgende zullen als verdere aspecten worden behandeld:

- par. 1 De bevolkingsdichtheid van Limburg.
- par. 2 De geslachtsverhouding der bevolking.
- par. 3 De leeftijdsopbouw van de bevolking.

- par. 4 De bevolking naar burgerlijke staat.
- par. 5 De beroepsstructuur van de bevolking.
- par. 6 De indeling van de bevolking naar kerkelijke gezindte.

Tot slot stellen wij ons voor in de volgende aflevering van de "Studies" een aansluitend artikel te wijden aan de aspecten: gezin, huwelijk, huwelijksvruchtbaarheid en kindertal.

Bij het weergeven van de cijfers is dezelfde indeling gevolgd als in vorige jaren: Limburg als geheel, de drie samenstellende delen Noord-, Midden- en Zuid-Limburg, de sociaal-geografische gebieden en tenslotte een splitsing van deze gebieden in de grotere bevolkingscentra en de plattelandsgebieden. Zoveel mogelijk zijn de gegevens enkel beperkt tot de berekende relatieve cijfers. De absolute cijfers werden geheel geput uit de jaarlijkse cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek en uit de uitkomsten van de volkstellingen. Belangrijke medewerking bij het verzamelen van dit cijfermateriaal ontvingen wij van het Economisch Technologisch Instituut in Limburg en de Provinciale Planologische Dienst, die wij gaarne hiervoor hartelijk dank zeggen.

Er dient vooraf te worden opgemerkt, dat dit artikel slechts beoogt een statistisch-sociografische analyse van de cijfers te geven, zonder dat reeds onmiddellijk een volledige historisch-sociologische interpretatie kan worden geboden van de eigensoortige bevolkingsontwikkeling van Limburg. Uit de samenhang met de sociale structuur in zijn geheel krijgen deze cijfers eerst hun achtergrond en verklaring. Bij een verdere doorvorsing van de sociale structuur van Limburg, in historisch perspectief beschouwd, zal gaandeweg ook de historisch-demografische studie aan betekenis winnen en eerst dan zal ook een samenvatting en uitputtende verklaring van de verkregen resultaten mogelijk zijn.

Al mag men dan ook nog niet van een volledig afgeronde studie spreken, niettemin kunnen deze gegevens een houvast betekenen voor hen, die belangstel-

ling hebben voor de sociaal-economische geschiedenis van ons gewest en een studie willen wijden aan de Limburgse sociaal-economische problemen van een bepaalde streek of gemeente.

Par. 1. De bevolkingsdichtheid van Limburg.

De bevolkingsdichtheid (het aantal inwoners per km²) is een gegeven, dat zeer sprekend is om de bevolkingsconcentratie van een gebied aan te duiden. Het dichtheidscijfer maakt voorts een betere vergelijking mogelijk tussen de verschillende landsdelen dan enkel door het vermelden van het inwonertal.

Men mag spreken van dichtbevolkte gebieden, wanneer de bevolkingsdichtheid meer dan 100 inwoners per km² bedraagt. Op 1 juni 1960 telde Nederland 11.468.201 inwoners, hetgeen overeenkwam met een bevolkingsdichtheid van 352 inwoners per km². Met dit dichtheidscijfer behoort ons land tot het dichtstbevolkte ter wereld. Onze buurlanden (West-Duitsland met ruim 200 en België met 288 per km²) blijven ver bij Nederland ten achter.

De provincie Limburg had op 1 januari 1960 een bevolkingsdichtheid van 403 inwoners per km², waarmee dit gewest het gemiddelde Nederlandse cijfer overtreft. Limburg wordt slechts overtroffen door de provincies Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht, die nog aanmerkelijk hogere cijfers hebben.

Wij gaan op deze kwestie niet nader in; het klemmende ruimtegebrek in de sterk geïndustrialiseerde randstad Holland met zijn ruim vijf miljoen mensen mag voldoende bekend zijn.

De oppervlakte van Limburg beslaat 6,8 % van de totale oppervlakte van Nederland. Het aandeel van Limburg in de bevolking van ons land bedroeg 7,1 % in 1830, daalde geleidelijk tot 5,5 % in 1899 en is sindsdien gestegen tot 7,7 % op 1 januari 1960. Dit gegeven is voldoende om aan te tonen, dat de bevolkingsdichtheid zich niet alleen in de randstad Holland toespitst.

Opmerkelijk is, dat de bevolkingsdichtheid in Lim-

Tabel 1. De bevolkingsdichtheid van Limburg en Rijk in aantal inwoners per km² land, uitgedrukt in absolute en indexcijfers (1830 = 100).

Tijdstip	Limburg		Rijk	
	abs.	indexcijfer	abs.	indexcijfer
1 jan. 1830	83,9	100	80,2	100
1 jan. 1840	89,2	106,3	87,8	109,5
19 nov. 1849	93,1	111,0	93,8	117,0
31 dec. 1859	97,8	116,6	100,8	125,7
1 dec. 1869	101,5	121,0	108,9	135,8
31 dec. 1879	108,6	129,4	121,6	151,6
31 dec. 1889	116,1	138,4	138,6	172,8
31 dec. 1899	127,9	152,4	154,3	192,4
31 dec. 1909	151,3	180,4	179,7	223,3
31 dec. 1920	200,7	239,2	210,6	262,6
31 dec. 1930	251,0	299,2	242,8	302,6
31 dec. 1940	282,9	337,2	271,1	338,0
31 dec. 1950	339,9	405,0	314,9	392,6
1 jan. 1960	402,8	480,1	350,0	436,4

burg ook reeds in 1830 en in 1840 boven het Rijksgemiddelde lag. Tussen 1850 en 1900 bleef het dichtheidscijfer van Limburg ver bij het gemiddelde Nederlandse cijfer achter. Na 1900 tekent zich een wijziging af en vooral sedert 1930 steeg het cijfer van Limburg weer uit boven het rijksgemiddelde. De invloed van Zuid-Limburg op deze gewijzigde cijfers zullen wij nog zien. Voor de vergelijking van Limburg en het Rijk verwijzen wij naar tabel 1 pag. 48.

Wanneer de oppervlakte van een gebied gelijk blijft, loopt de curve van de bevolkingsdichtheid met die van het bevolkingscijfer parallel. Met de groei van het aantal inwoners ondergaat ook de bevolkingsdichtheid een toeneming, tenzij er nieuwe grond gewonnen is. Dit was voor Limburg niet het geval, zodat voor de verklaring van de bevolkingsdichtheid uiteraard dezelfde tendenzen gelden als voor de bevolkingsgroei van deze provincie (geboorteoverschot en migratieaccres).

De cijfers over de bevolkingsdichtheid zeggen op zichzelf weinig, omdat ze geen kwalitatieve vergelijking toelaten. De bodemproductiviteit is sterk gestegen, de woeste gronden zijn door ontginning belangrijk verminderd; de eisen van verkeer, woningbouw, industrialisatie, enz. hebben het agrarisch bodemgebruik ingekrompen. Slechts zeer globale gegevens staan ter beschikking om de veranderingen in het bodemgebruik te benaderen. Voor ons doel willen wij hier volstaan met een opgave van de indeling en het gebruik van de bodem op een drietal tijdstippen:

De verschillende vormen van bodemgebruik van Limburg in percenten van de totale oppervlakte in de jaren 1833, 1900 en 1958.

	1833	1900	1958
woeste gronden	31,7	16,8	4,0
bossen	7,9	17,1	12,7
rivieren, kanalen, moerassen, enz.	4,0	3,3	1,1
bebouwde grond, wegen, spoorwegen, enz.	4,4	5,1	14,1
akkerbouwgrond	38,6	40,8	35,2
gras, boomgaarden en kwekerijen	12,5	14,2	24,6
tuinbouwgrond	0,9	1,9	9,8

Bron: Verslag over den Landbouw 1900; Jaarcijfers 1957-1958.

Deze verdeling geeft een benaderende indruk, hoe met de groei van de bevolkingsdichtheid ook een verandering in het bodemgebruik gepaard is gegaan.

Met het vraagstuk van de bevolkingsdichtheid hangt nauw samen de urbanisatie, de bevolkingsconcentratie in grotere gemeenten. Er heeft in de laatste eeuw een sterke verstedelijking plaats gevonden, niet in de laatste plaats in Limburg. Het aandeel van de bevolking in de gemeenten met minder dan 5000 inwoners is in percenten van de bevolking sterk gedaald. Enkele cijfers mogen dit verduidelijken:

Het aantal gemeenten met minder dan 5000 zielen in percenten van de totale bevolking		
Jaar	Nederland	Limburg
1850	34	75
1900	26	53
1930	21	40
1958	12	19

De verstedelijking van Limburg spreekt nog sterker, indien wij niet alleen het verschil tussen stad en platteland tot uitgangspunt nemen, maar ook de mate, waarin het platteland verstedelijkt is:

De indeling van de bevolking naar urbanisatiegraad van de gemeenten per 31 december 1958.		
	Nederland	Limburg
platteland	24,6	18,8
verstedelijkt platteland	21,2	40,8
steden	54,2	40,4

Bron: Jaarcijfers voor Nederland, 1957-1958, 12.

Een vergelijking van de bevolkingsdichtheid van de gemeenten naar grootte toont aan, dat de bevolkingsdichtheid het grootst is in de gemeenten boven 100.000 inwoners. Maar de administratieve eenheid der gemeenten is niet steeds een zuivere maatstaf om de dichtheid van de bevolking te bepalen. Een betere maatstaf is de indeling in sociaal-geografische gebieden. Een dichtbevolkte stad, gelegen in een omringend plattelandsgebied, dat relatief dun bevolkt is, heeft een geheel ander karakter dan een gebied, bestaande uit enkel kleinere gemeenten met een hoge bevolkingsdichtheid. Om deze reden willen wij de bevolkingsdichtheid van Limburg nader bezien, verdeeld naar de verschillende gebieden met een afzonderlijke splitsing in bevolkingscentra en platteland. Deze cijfers zijn weergegeven in tabel 2, pp. 52 en 53.

Vooreerst merken wij op, dat de oppervlaktecijfers ontleend zijn aan de publicaties van het C. B. S. Voor de naoorlogse jaren zijn deze cijfers ontleend aan de volkstelling van 31 mei 1947, bij welke telling correcties op de oppervlaktecijfers van vroegere jaren werden toegepast. Voorts werd bij de berekening gelet op de verschillen, die in de oppervlakte van gemeenten c. q. gebieden ontstaan ten gevolge van annexa-

Gebieden en Gemeenten	1879	1909	1930	1950	1960	aantal km2 land
	31 dec aant. inw. per km2	31 dec aant. inw. per km2	31 dec aant. inw. per km2	31 dec aant. inw. per km2	1 jan aant. inw. per km2	
Gebied Bergen-Gennep	55	72	82	102	127	174,2
Gebied Venray-Horst	43	57	80	109	130	368,1
Gebied Helden	64	93	130	124	143	162,0
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	52	75	114	164	211	82,0
Venlo	339	667	920	994	1222	44,6
Tegelen	249	658	1025	1421	1649	10,2
Gebied Venlo	133	255	370	528	648	136,8
Noord-Limburg	63	96	132	167	216	841,1
Gebied Beegden	83	94	111	145	168	165,8
Gebied Echt	78	101	131	185	229	106,6
Gebied Roermond zon- der de stad Roermond	82	108	137	179	187	117,9
Roermond	960	1430	1700	1840	1252	27,3
Gebied Roermond	146	196	241	318	387	145,2
Gebied Weert zonder de stad Weert	50	60	78	102	119	136,5
Weert	76	104	143	223	285	98,8
Gebied Weert	61	78	104	153	189	235,3
Midden-Limburg	89	112	141	193	234	652,9

In bovenstaande tabel zijn enkel opgenomen de laatst gepubliceerde oppervlaktecijfers, nl. van 1950. Voor de wijzigingen in vroegere jaren tengevolge van annexaties verwijzen we naar de tekst.

Gebied Nieuwe Mijnstreek zonder Sittard en Geleen	141	168	246	354	435	140,0
Sittard	243	365	733	981	1445	21,1
Geleen	186	236	1007	1723	2506	12,3
Gebied Nwe. Mijnstreek	156	196	358	527	705	173,4
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	119	145	257	326	388	98,8
Nieuwenhagen	163	314	736	818	1151	7,1
Schaesberg	159	331	1123	1296	1912	7,4
Ubach over Worms	129	218	684	829	1001	10,1
Eygelshoven	146	423	1248	1674	1945	3,1
Roeholtz	149	250	363	434	473	8,5
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	127	182	390	480	592	135,0
Heerlen	152	345	1398	1799	2136	33,5
Kerkrade	332	871	1995	2301	2664	18,4
Hoensbroek	141	188	1530	1908	2413	8,9
Brunssum	94	116	1288	1659	1918	12,3
Gebied Oude Mijnstreek	147	265	794	984	1184	208,1
Gebied Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht	130	175	209	268	312	268,1
Maastricht	6800	7076	1888	2444	2702	31,8
Gebied Overig Zuid-Limburg	223	297	389	499	577	299,9
Zuid-Limburg	183	261	505	654	792	681,4
Totaal Limburg	108	152	251	340	403	2175,4

ties of gemeentegrenswijzigingen.

Het blijkt, dat de gebieden van Noord- en Midden-Limburg de geringste bevolkingsdichtheid hebben, al neemt ook hier de dichtheid gedurende de laatste decennia toe. Het minst dichtbevolkt is het platteland rond Weert met 119 inwoners per km². Van het dichtbevolkte Zuid-Limburg noteert het gebied Oude Mijnstreek de hoogste cijfers. Opmerkelijk is, dat ook in de vorige eeuw de Mijnstreek van thans toen al een hoge dichtheid van bevolking had, die echter nog overtroffen werd door de rest van Zuid-Limburg.

Per 1 januari 1960 noteerde Noord-Limburg een cijfer van 216, Midden-Limburg van 234, de Mijnstreek van 966 en het gebied Overig Zuid-Limburg van 577. In zijn verloop neemt het dichtheidscijfer van Midden-Limburg het geringste toe, hetgeen overeenkomt met de bevolkingsontwikkeling, die wij reeds eerder vaststelden (Jaarboek 1955).

In 1879 waren in Limburg 105 gemeenten met een bevolkingsdichtheid van minder dan 200 inwoners per km². Een zeer hoge dichtheid hadden in dat jaar Maastricht (6800) en Roermond (960), beide vestingsteden, die nog niet buiten hun omwalling waren getreden. Dichtbevolkt waren in die tijd ook reeds Venlo en Kerkrade. In 1960 waren er slechts 42 gemeenten met een bevolkingsdichtheid van minder dan 200 inwoners per km². Van de 68 overige gemeenten waren 16 gemeenten met meer dan 1000 inwoners per km².

Bij de verklaring van de dichtheidscijfers dienen wij er rekening mee te houden, dat er in de bevolkingsdichtheid plotseling wijzigingen kunnen optreden, doordat de oppervlakte van een gemeente tengevolge van annexatie of grenswijziging plotseling verandert. Dit is in Limburg in het verleden nogal eens het geval geweest. In 1830 telde deze provincie 124 zelfstandige gemeenten, terwijl op 1 januari 1960 er nog 110 gemeenten waren. Waarschijnlijk mag men verwachten, dat het aantal gemeenten nog verder zal dalen, gezien het streven om tot een vermindering te komen van het aantal kleine gemeenten.

Ten behoeve van een verdere uitwerking van dit

gegeven hebben wij in tabel 3 pag. 56 opgenomen een lijst van annexaties of grenswijzigingen, die in Limburg sinds 1830 plaats hadden.

Belangrijke annexaties hadden plaats door de gemeenten Maastricht (1920), Valkenburg (1940), Venlo (1940) en Roermond (1959). Na annexatie en grenswijziging komt uiteraard een ander cijfer voor de bevolkingsdichtheid van deze gemeenten te voorschijn. Er valt nog op te merken, dat een groot aantal annexaties plaats had gedurende de oorlogsjaren, toen de wettelijke procedure vereenvoudigd was.

Tot slot laten wij als oriëntering omtrent de dichtheid van de bevolking nog enige cijfers volgen over de gemiddelde woonbezetting in Nederland en in Limburg (het gemiddeld aantal personen per woning). Het is voor de bepaling van de bevolkingsdichtheid namelijk van belang, dat wij het dichtheidscijfer in relatie brengen met de gezinsgrootte, waartoe de woonbezetting een indicatie vormt.

De woonbezetting in Nederland en Limburg in de jaren 1920, 1930, 1947 en 1958		
Jaar	Nederland	Limburg
1920	4,1	6,3
1930	4,3	5,2
1947	4,6	5,9
1958	4,1	4,8

Uit het verloop van de woondichtheid volgt, dat het ruimtegebrek in Limburg gemitigeerd wordt door een hogere woonbezetting als gevolg van een hoger gemiddeld kindertal. Dit verschil is echter gaandeweg geringer geworden door de afnemende gezinsgrootte, hetgeen de toenemende bevolkingsdichtheid van deze provincie accentueert.

Tabel 3. Gehele of gedeeltelijke annexatie van en door gemeenten in Limburg sinds 1830.		Geannexeerde gemeente of deel daarvan		Maarvan		Annexerende gemeente	
Tijdstip	Totaal	Gedeelte	geannexeerde oppervl. in km ²	aantal overge-gane inwoners			
1-1-1878	Strucht				324	Schin op Geul	
1-1-1886	Rimburg				254	Ubach over Worms	
1-1-1907		Heer Meerssen	} + 28,--		124	Maastricht	
1-1-1907		Ambly			328	Maastricht	
1-1-1920		Gronsveld			178	Maastricht	
1-1-1920		Heer Borgsharen			984	Maastricht	
1-1-1920		Meerssen			1583	Maastricht	
1-1-1920	Oud-Vroenhoven				2856	Maastricht	
1-1-1920		St.-Pleter			4512	Maastricht	
1-1-1939					2295	Maastricht	
1-10-1940	Houtham	Melick-herkenbosch Berg en Terbligt	2,64	1264	Voermond		
1-10-1940			0,61	414	Valkenburg		
1-10-1940			8,71	2382	Valkenburg		
1-10-1940			0,96	919	Valkenburg		
1-10-1940	Oud-Valkenburg		7,78	1286	Valkenburg		
1-10-1940	Schin op Geul		6,90	1692	Valkenburg		
1-10-1940		Maastree	18,31	10855	Venlo		
1-1-1942	Buggenum		5,46	790	Haalen		
1-1-1942	Nunhem		3,87	384	Haalen		
1-1-1942	Mesch		2,65	348	Eysden		
1-7-1942	Ittervoort		4,20	369	Hunsel		
1-7-1942	Neeritter		4,25	681	Hunsel		
1-10-1942	Broeksiltard		2,10	992	Sittard		
1-1-1951	kyckholt		1,22	419	Gronsveld		
1-8-1951		Borgharen	2,40	11	Maastricht		
1-8-1951		Itteren	-	-	Maastricht		
1-8-1951		Meerssen	-	63	Maastricht		
1-1-1958		Gruddenvorst	1,00	75	Venlo		
1-8-1959	Maaslel		15,10	7156	Roermond		

Par. 2 De geslachtsverhouding der bevolking.

De verdeling vande bevolking naar geslacht vraagt onze aandacht, in het bijzonder vanwege haar betekenis voor het sociale en economische leven. Wanneer een provincie of gebied een mannen- of vrouwenoverschot heeft, zal dit namelijk een belangrijke invloed uitoefenen op b.v. het aantal huwelijken, de deelname aan het productieproces, enz.

Bij alle in Nederland gehouden volkstellingen en uitkomsten van jaarcijfers valt een vrouwenoverschot waar te nemen. Dit vrouwenoverschot is echter een typisch verschijnsel, dat in de beide Hollanden en Utrecht optreedt, terwijl de randprovincies daarentegen een mannenoverschot vertonen. In Limburg zien wij eveneens over bijna de gehele lijn een mannenoverschot. De volgende cijfers, aangevend het aantal vrouwen per 1000 mannen voor Limburg en het Rijk, lichten dit nader toe.

Jaar	Nederland	Limburg
1830	1045	1011
1840	1042	975
1849	1040	983
1859	1031	979
1869	1029	975
1879	1023	979
1889	1024	973
1899	1025	975
1909	1021	968
1920	1013	961
1930	1013	954
1947	1009	977
1958	1007	979

Zoals men ziet, is er voor het Rijk een regelmatige daling van het vrouwenoverschot waar te nemen. Het mannenoverschot in Limburg sedert 1840 vertoont echter een meer grillig verloop, hetgeen een

analyse bemoeilijkt.

Welke verklaring kan worden aangevoerd voor dit mannenoverschot in Limburg?

Er worden naar verhouding in ons land meer jongens dan meisjes geboren, hetgeen evenwel voor een deel gecompenseerd wordt door een hogere sterfte bij de mannen. De relatief hogere mannensterfte, zowel bij de zuigelingen als in de oudere leeftijdsklassen, is weliswaar gedaald, maar nog steeds niet tot het peil van de gemiddelde vrouwensterfte. Voorts blijkt in Nederland gemiddeld het mannenoverschot het grootst te zijn in de kleinere gemeenten, terwijl een vrouwenoverschot vooral voorkomt in de grotere bevolkingsconcentraties. Het platteland blijkt derhalve ondanks de hoge geboortecijfers naar verhouding een geringer aantal vrouwen te tellen. Dit mannenoverschot in de plattelandsgemeenten geeft op zich zelf nog geen verklaring, waarom steeds gemiddeld in Limburg de mannen overwegen. Deze samenhang tussen bevolkingsdichtheid en geslachtsverhouding vraagt om een nadere verklaring. Voor Limburg ligt de verklaringsgrond voor het mannenoverschot voor een deel in de ongelijke deelneming van de beide geslachten aan de migratie. Dit dient men aldus te verstaan, dat Limburg enerzijds bijna over de gehele lijn een vestigingsoverschot van mannen had, terwijl anderzijds het vertrekcijfer afwisselend een overschot van mannen en vrouwen aanwijst. Dit laatste is niet onbegrijpelijk, omdat reeds in de vorige eeuw ook de vrouwen in sterke mate aan de migratie naar binnen- en buitenland deelnamen. Bij deze migratie heeft men dan vooral het oog op de buitenlandse migratie van alleenstaanden.

Het is echter de vraag, of deze migratiebeweging geheel verklaart, waarom in Limburg gedurende de gehele onderzochte periode meer mannen dan vrouwen wonen. Het betreft hier een kenmerk van de bevolkingsstructuur van Limburg, voor een groot deel mede veroorzaakt door de hoge geboorteoverschotten. Uit een vergelijking van de saldi van de bevolkingsaanwas met de migratiesaldi blijkt, dat de ho-

ge geboortecijfers een mannenoverschot als uitgangspunt opleveren, welk mannenoverschot niet geheel wordt teniet gedaan door de lagere sterftcijfers der vrouwen, noch door een soms aanwezig vrouwelijk migratiesurplus.

Om dit mannenoverschot nader te situeren, werd in eerste instantie voor alle gemeenten van Limburg een verdeling van de bevolking naar geslacht opgesteld voor de jaren 1879, 1899, 1909, 1920, 1930, 1947 en 1958. Bij deze opstelling kwamen merkwaardige cijfers tevoorschijn; verschillende gemeenten vertoonden over de gehele lijn een vrouwenoverschot, zoals de gemeenten Amby, Bunde, Eysden, Grubbenvorst, Posterholt, Simpelveld, Valkenburg en Meerssen. Bij een samenvatting naar sociaal-geografische gebieden bleek echter, dat in de gebieden vrijwel steeds een mannenoverschot voorkomt, ondanks het feit, dat in enkele grotere centra een vrouwenoverschot voorkomt (Maastricht en Roermond hebben over de gehele periode een vrouwenoverschot; Geleen, Brunssum, Heerlen, Venlo en Sittard op enkele tijdstippen). Het vrouwenoverschot in de grotere gemeenten is waarschijnlijk een gevolg van de ongelijke sterftcijfers en de migratieverschillen, hetgeen blijkt uit de leeftijdsverdeling. Die gebieden en gemeenten, die een schijnbaar structureel vrouwenoverschot hebben, kennen in veel gevallen nog een mannenoverschot in de leeftijdsgroep van 0-14 jaar.

Ondanks de afwijkingen in genoemde gemeenten is de tendens tot een mannenoverschot duidelijk te onderkennen. Om een zuiverder beeld te verkrijgen en mogelijke afwijkingen te verklaren hebben wij de gestichtsbevolking uit het bevolkingscijfer geëlimineerd, omdat het vermoeden bestond, dat de gestichtsbevolking - vooral waar deze naar verhouding groot en eenzijdig is samengesteld - de verdeling tussen mannen en vrouwen belangrijk kon beïnvloeden. Dit vermoeden werd inderdaad bevestigd, want voor verschillende gemeenten veranderde het oorspronkelijk vrouwenoverschot in een mannenoverschot. Typische voorbeelden zijn de gemeenten Heer-

Tabel 4. Aantal vrouwen per 1000 mannen exclusief gestichtsbevolking.									
Gebieden en Gemeenten	1879	1899	1909	1920	1930	1947	1958		
Gebied Bergen-Cennep	949	931	912	912	927	890	961		
Gebied Venray-Horst	957	961	934	996	957	938	946		
Gebied Heiden	938	938	934	957	934	916	938		
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	949	901	927	931	909	916	957		
Venlo	909	996	1028	931	1028	1004	1004		
Tegelen	894	873	916	912	916	927	957		
Gebied Venlo	969	969	984	1016	976	980	988		
Noord-Limburg	949	949	949	965	953	946	965		
Gebied Roermond zonder de stad Roermond	934	916	901	923	934	931	969		
Roermond	1041	1114	1088	1045	1114	1066	1037		
Gebied Roermond	980	1004	992	976	1012	992	1000		
Gebied Beegden	992	919	901	946	961	961	957		
Gebied Echt	912	880	909	931	934	923	934		
Gebied Weert zonder stad Weert	953	961	942	949	946	942	931		
Weert	980	961	965	965	976	957	965		
Gebied Weert	969	961	953	961	961	949	953		
Midden-Limburg	957	957	953	961	976	965	969		

Gebied Nieuwe Mijnstreek zonder Sittard en Geleen	912	905	901	912	916	916	942	953
	1037	1037	992	996	880	912	988	992
	946	996	1004	976	909	972	961	969
	938	934	927	946	953	931	953	965
Gebied Nwe. Mijnstreek Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	961	905	835	923	916	916	934	946
	890	909	938	909	905	905	972	976
	1012	852	852	880	912	912	961	976
	946	953	946	942	919	919	961	980
	1016	869	901	862	770	770	980	961
Bocholtz	880	969	916	953	946	942	938	
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	953	912	905	916	905	905	946	961
	969	965	909	901	909	909	972	984
	953	855	912	919	923	923	976	972
	876	949	957	835	887	887	953	961
	972	984	927	828	931	931	969	980
	953	909	905	898	912	912	965	972
Gebied Overig Zuid- Limburg z. Maastricht	931	957	949	953	961	961	969	961
	1119	1164	1160	1066	1058	1058	1022	1016
	1004	1041	1028	1012	1012	1012	996	988
Gebied Overig Zuid- Limburg	976	984	957	949	946	946	972	976
	965	969	984	953	953	953	965	972

len, Brunssum en Geleen. Betreffende het gebied "Overig Zuid-Limburg", dat een vrouwenoverschot heeft, moet men een scheiding maken tussen de gemeente Maastricht met een permanent vrouwenoverschot en het gebied exclusief Maastricht, dat over de gehele lijn een mannenoverschot heeft.

De herleide cijfers betreffende de verdeling van de bevolking naar geslacht zijn weergegeven in tabel 4 pp. 60 en 61. Na het voorgaande willen wij nog slechts wijzen op het vrouwenoverschot in Maastricht en Roermond, dat kennelijk zijn oorzaak vindt in de lagere geboortecijfers en in de ongelijke migratie van mannen en vrouwen.

Tot slot mag nog gewezen worden op een merkwaardige parallel tussen Nederland en Limburg, namelijk dat het overschot van vrouwen of mannen geleidelijk steeds meer daalt. In ons land valt duidelijk een daling van het vrouwenoverschot te constateren, terwijl de cijfers voor Limburg demonstren, dat daar het mannenoverschot bezig is langzaam te verdwijnen. Deze tendens tekent zich zowel in Noord-, Midden- als in Zuid-Limburg af.

Par. 3 De leeftijdsopbouw van de bevolking van Limburg.

Kennis van de leeftijdsgroepering en de veranderingen, die daarin optreden, is van veel belang voor het sociaal-economisch leven en daarom een van de belangrijkste elementen in de samenstelling van de bevolking. De onderlinge bezetting der leeftijdsgroepen, een uitbreiding of inkrimping der jongste leeftijdsklassen, het aandeel van de leeftijdsgroepen met de grootste levensactiviteit, de constante toename van de oudere groepen, al deze verhoudingen scheppen sociale problemen van bijzondere urgentie.

De leeftijdsopbouw van de bevolking kan worden voorgesteld in de vorm van een pyramide, die een indruk geeft van de bezetting van de verschillende leeftijdsgroepen. Deze pyramide, "de spil van het bevolkingsvraagstuk", geeft met een oogopslag een

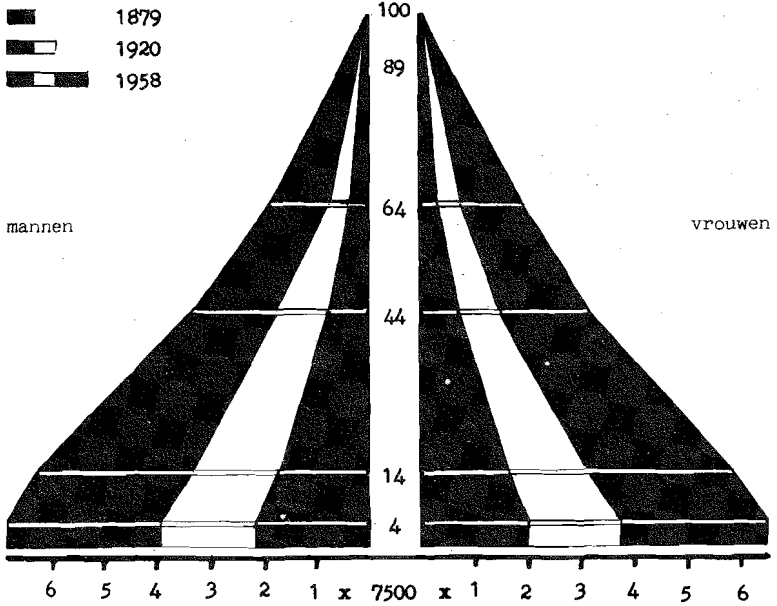
beeld van de leeftijdsverdeling van de mannen en vrouwen in onderlinge verhouding. Het is uiteraard niet doenlijk voor elk van de sociaal-geografische gebieden en bevolkingscentra een dergelijke grafische uitbeelding op te nemen. Voor de provincie als geheel hebben wij echter in nevenstaande grafiek een bevolkingspyramide opgenomen (zie pag. 64), die de onderlinge verhoudingen en de veranderingen in de leeftijdsopbouw uitbeeldt voor de jaren 1879, 1920 en 1958. Een vergelijking van de leeftijdsopbouw in deze jaren lijkt ons voldoende, omdat door de opschuiving van de leeftijdsklassen en de invloeden van de tussenliggende jaren op de leeftijdsbezetting te herkennen zijn.

In 1879 heeft de bevolkingspyramide meer de vorm van een granaat, hetgeen wijst op een slechts langzaam toenemende bevolking. In 1920 vertoont de leeftijdssamenstelling een vrij regelmatige pyramidevorm; de laagste leeftijdsgroepen zijn goed bezet, evenals de middelbare, terwijl de hogere leeftijdsgroepen vrij zwak zijn vertegenwoordigd. De leeftijdsopbouw van 1958 geeft een veroudering van de bevolking te zien; wij constateren een achteruitgang van de groep 0-14 jarigen, een relatieve toeneming van de hogere leeftijdsgroepen en een vrij constante verhouding der middengroepen.

Ook blijkt, dat Limburg in 1879 een mannenoverschot had in alle leeftijdsgroepen, terwijl in 1920 en 1958 dit mannenoverschot gehandhaafd blijft voor de leeftijdsgroepen beneden 65 jaar; de groep van 65 jaar en ouder vertoont dan een vrouwenoverschot.

Deze verschuivingen in de leeftijdsverhoudingen komen overeen met het beeld, dat leeftijdspyramiden van Nederland te zien geven. Het aandeel van de leeftijdsgroep van 0-14 jaar daalde in Nederland van 34,8 % in 1899 tot 30,1 % in 1958, de groep van 65 jaar en ouder daarentegen steeg van 6 % in 1899 tot 8,8 % in 1958. Dit verouderingsproces valt ook af te lezen uit de onderlinge verhouding van de leeftijdsgroepen tussen 15 en 65 jaar; de groep van 15-19 jaar daalde in deze periode van 9,5 % tot 7,8 %, de

DE LEEFTIJDOPBOUW VAN LIMBURG

leeftijdsgroep van 40-64 jaar steeg van 20,8% tot 25,7%. Deze veroudering is eensdeels het gevolg van een dalend geboortecijfer, anderdeels van de gunstiger sterfteverhoudingen in de hogere leeftijdsgroepen.

In de demografische statistiek worden de leeftijdscategorieën in vijf groepen verdeeld:

de nog niet productieve groep	(0-14 jaar)
de halfproductieve jeugdigen	(15-19 jaar)
de volproductieve groep	(20-54 jaar)
de halfproductieve ouderen	(55-64 jaar)
de niet meer productieve ouderen	(65 jaar en ouder)

Deze indeling, waartegen wel een en ander zou zijn in te brengen, wordt doorgaans als maatstaf genomen om de productiviteitsverhoudingen binnen een bevolkingsgroep vast te stellen. Om de productiviteitsverhouding enigszins te benaderen, meenden wij te kunnen volstaan met een driedeling, waarbij de half-productieve groepen en de vol-productieve groep tot één leeftijdsgroep werden verenigd. Aldus hebben wij in tabel 5 (zie pp. 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74 en 75) het verloop van de leeftijdsopbouw in de verschillende gebieden en grotere gemeenten van Limburg weergegeven voor de jaren 1879, 1909, 1920, 1930 en 1947. De leeftijdsverhoudingen werden berekend aan de hand van een indeling van de leeftijd in de groepen 0-14 jaar, 15-64 jaar en 65 jaar en ouder, afzonderlijk bezien voor de mannelijke en vrouwelijke bevolking.

Wat de groep 0-14 jaar betreft, stellen wij vast, dat deze leeftijdsgroep in Limburg sterker vertegenwoordigd is dan in Nederland in het algemeen. Noord- en Midden-Limburg benaderen het provinciaal gemiddelde; het gebied "Overig Zuid-Limburg" is tussen het provinciaal en het rijksgemiddelde gelegen, terwijl de steden Maastricht en Roermond een verhouding hebben, die zich beweegt op het niveau van het rijksgemiddelde. De oude en nieuwe Mijnstreek schieten ver boven het gemiddelde van Lim-

Gebieden en Gemeenten	Bevolking naar geslacht en leeftijd in procenten.						
	1879						
	Mannen			Vrouwen			
	0-14 j.	15-64 j.	65 j.en meer	0-14 j.	15-64 j.	65 j.en meer	
Gebied Bergen-Gennep	19,1	29,1	2,9	18,4	27,3	3,3	
Gebied Venray-Horst	17,3	29,9	2,9	17,5	29,8	2,5	
Gebied Helden	18,5	29,8	2,8	17,9	28,4	2,5	
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	18,5	30,0	3,1	17,1	28,7	2,6	
Venlo	17,5	31,2	2,0	16,8	29,6	2,8	
Tegelen	17,7	30,4	1,7	17,8	30,4	1,9	
Gebied Venlo	17,9	30,7	2,3	17,0	29,5	2,6	
Noord-Limburg	18,0	30,0	2,7	17,6	28,9	2,7	
Gebied Beegden	18,0	30,5	3,4	17,4	27,7	3,0	
Gebied Echt	18,5	29,5	3,2	19,1	27,4	2,3	
Gebied Roermond zonder stad Roermond	18,7	30,3	2,3	19,0	27,8	1,9	
Roermond	18,1	28,9	2,2	16,0	31,8	3,0	
Gebied Roermond	18,4	29,6	2,3	17,5	29,8	2,4	
Gebied Weert zonder stad Weert	15,7	31,6	3,9	16,1	29,6	3,1	
Weert	17,1	30,0	3,8	16,1	29,3	3,7	
Gebied Weert	16,4	30,8	3,9	16,1	29,4	3,4	
Midden-Limburg	17,8	30,0	3,1	17,4	28,9	2,8	

Gebied Nwe. Mijnstreek z. Sittard en Geleen	17,9 16,2 15,5	30,2 28,8 30,2	4,1 3,4 3,9	17,4 17,9 16,3	26,8 30,1 31,1	3,5 3,5 3,0
Gebied Nwe. Mijnstreek	17,4	30,0	3,9	17,4	27,8	3,4
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	16,8	29,7	3,5	17,4	29,4	3,3
Nieuwenhagen	18,4	31,5	2,9	17,9	27,0	2,3
Schaesberg	16,5	28,3	4,1	18,5	29,0	3,7
Ubach over Worms	17,8	30,5	3,1	17,7	27,6	3,4
Eygelshoven	13,9	31,7	4,0	17,8	26,2	6,4
Bocholtz	18,5	30,7	4,0	16,5	26,3	4,0
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	17,0	29,9	3,5	17,4	28,7	3,4
Heerlen	17,4	29,4	3,7	17,1	29,0	3,3
Kerkrade	20,9	33,7	2,0	16,3	24,8	2,3
Hoensbroek	20,4	29,7	3,2	16,8	27,2	2,7
Brunssum	15,8	27,1	4,4	20,6	28,8	3,4
Gebied Oude Mijnstreek	17,9	30,4	3,3	17,3	28,0	3,1
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht	17,5 16,7	29,4 28,0	3,8 2,3	17,3 16,8	28,4 32,9	3,6 3,4
Overig Zuid-Limburg	17,1	28,8	3,2	17,1	30,3	3,4
Zuid-Limburg	17,4	29,5	3,3	17,2	29,2	3,4
Totaal Limburg	17,6	29,7	3,1	17,3	29,1	3,1

Gebieden en Gemeenten	Bevolking naar geslacht en leeftijd in procenten.							
	1909							
	Mannen				Vrouwen			
	0-14 j.	15-64 j.	65 j.en meer	0-14 j.	15-64 j.	65 j.en meer		
Gebied Bergen-Gennep	18,0	29,1	3,5	17,8	28,8	2,8		
Gebied Venray-Horst	19,1	29,5	3,5	17,2	27,7	3,0		
Gebied Helden	19,5	28,3	3,3	18,7	27,2	3,0		
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	17,7	30,5	3,1	18,4	27,6	2,7		
Venlo	18,7	28,9	1,9	18,5	29,7	2,3		
Tegelen	17,7	32,4	1,8	16,7	29,7	1,7		
Gebied Venlo	18,3	30,1	2,1	18,1	29,2	2,2		
Noord-Limburg	18,7	29,4	2,9	17,9	28,3	2,8		
Gebied Beegden	19,1	29,3	4,0	16,1	28,2	3,3		
Gebied Echt	18,7	29,2	3,2	18,7	27,4	2,8		
Gebied Roermond zonder stad Roermond	19,4	31,0	2,7	18,7	25,9	2,3		
Roermond	17,3	28,6	2,5	16,0	32,1	3,5		
Gebied Roermond	18,3	29,8	2,2	17,4	29,0	3,3		
Gebied Weert zonder stad Weert	18,7	29,5	3,7	17,6	27,2	3,3		
Weert	19,1	29,5	3,4	17,1	27,3	3,6		
Gebied Weert	18,9	29,5	3,6	17,4	27,2	3,4		
Midden-Limburg	18,7	29,5	3,2	17,3	28,1	3,2		

Gebied Nwe. Mijnstreek z. Sittard en Geleen	17,8 18,4 15,5	30,6 31,3 27,0	3,9 2,8 2,9	17,2 17,3 18,1	27,0 17,4 31,6	3,6 2,8 3,9
Gebied Nwe. Mijnstreek	17,8	30,5	3,5	17,3	27,5	3,4
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	16,5	31,7	3,5	17,1	27,5	3,4
Nieuwenhagen	21,0	28,4	2,2	22,5	23,8	2,1
Schaesberg	20,4	31,5	2,0	20,6	23,4	2,0
Ubach over Worms	18,2	29,4	3,8	20,2	25,4	3,0
Eygelshoven	20,1	30,8	1,6	21,9	23,8	1,7
Bocholtz	20,5	29,4	2,3	20,0	25,3	2,6
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	18,0	31,0	3,0	18,7	26,4	2,9
Heerlen	19,7	30,1	2,1	19,1	26,7	2,3
Kerkrade	22,6	31,0	1,1	19,6	24,0	1,7
Hoensbroek	17,5	30,0	3,5	19,3	26,3	3,2
Brunssum	17,8	25,6	3,0	22,6	27,5	3,5
Gebied Oude Mijnstreek	19,6	30,6	2,3	19,2	25,8	2,5
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht	18,4 17,5	29,0 27,6	3,2 1,5	18,1 18,1	28,0 32,2	3,3 3,1
Gebied Overig Zuid- Limburg	18,0	28,2	2,5	18,1	30,0	3,2
Zuid-Limburg	18,4	29,4	2,6	18,3	28,2	3,1
Totaal Limburg	18,6	29,4	2,9	18,0	28,2	2,9

Gebieden en Gemeenten	Bevolking naar geslacht en leeftijd in procenten.							
	1920							
	Mannen				Vrouwen			
	0-14 j.	15-64 j.	65 j.en meer	0-14 j.	15-64 j.	65 j.en meer		
Gebied Bergen-Gennep	17,6	27,5	6,2	16,5	26,5	5,7		
Gebied Venray-Horst	18,1	27,8	3,1	19,4	28,7	2,9		
Gebied Helden	19,4	28,7	2,8	18,3	28,3	2,4		
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	19,5	29,0	2,9	19,1	26,7	2,7		
Venlo	17,1	29,4	2,0	17,3	32,0	2,1		
Tegelen	19,4	30,8	1,9	16,6	29,4	1,8		
Gebied Venlo	18,1	29,6	2,2	17,5	30,3	2,2		
Noord-Limburg	18,3	28,6	3,1	18,0	28,9	3,0		
Gebied Beegden	19,3	29,2	3,6	16,8	27,8	3,2		
Gebied Echt	19,1	28,9	2,8	19,4	27,2	2,6		
Gebied Roermond zonder stad Roermond	18,5	31,4	2,8	17,5	27,2	2,5		
Roermond	16,1	30,6	2,3	15,4	32,4	3,2		
Gebied Roermond	17,4	31,1	2,6	16,4	29,7	2,8		
Gebied Weert zonder stad Weert	17,7	30,5	3,5	17,0	28,1	3,2		
Weert	20,5	29,1	2,8	17,7	27,1	2,7		
Gebied Weert	19,2	29,6	3,1	17,3	27,4	3,0		
Midden-Limburg	18,5	30,1	3,0	17,4	28,1	2,9		

Gebied Nwe. Mijnstreek z. Sittard en Geleen	18,2 18,5 17,9	30,3 30,0 29,5	3,3 2,1 2,5	18,3 17,9 18,6	26,9 29,1 29,0	3,0 2,4 2,6
Gebied Nwe. Mijnstreek	18,2	30,2	2,9	18,2	27,7	2,8
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	17,8	31,1	2,9	17,9	27,6	2,7
Nieuwenhagen	21,7	28,9	1,9	20,3	25,7	1,5
Schaesberg	21,6	30,4	1,3	21,2	24,2	1,2
Ubach over Worms	19,5	29,8	2,1	20,7	26,3	1,7
Egelshoven	18,7	34,3	1,2	19,4	24,9	1,4
Bocholtz	20,0	29,6	2,0	21,3	25,2	1,9
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	19,1	30,8	2,2	19,2	26,5	2,1
Heerlen	19,6	31,1	1,2	19,4	27,6	1,1
Kerkrade	21,0	31,2	1,1	19,1	26,2	1,4
Hoensbroek	21,3	32,6	0,9	21,1	23,0	1,1
Brunssum	23,3	33,2	0,7	20,1	22,0	0,8
Gebied Oude Mijnstreek	20,2	31,3	1,4	19,5	26,1	1,5
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht	17,3 16,0	30,1 29,7	3,1 2,0	17,0 16,1	29,2 33,2	3,3 3,0
Gebied Overig Zuid- Limburg	16,6	30,0	2,5	16,5	31,3	3,1
Zuid-Limburg	18,4	30,7	2,1	18,1	28,4	2,3
Totaal Limburg	18,4	30,1	2,5	17,9	28,5	2,6

Gebieden en Gemeenten	Bevolking naar geslacht en leeftijd in procenten.					
	1930					
	Mannen			Vrouwen		
	0-14 j.	15-64 j.	65 j.en meer	0-14 j.	15-64 j.	65 j.en meer
Gebied Bergen-Gennep	19,2	28,2	3,1	17,7	28,6	3,1
Gebied Venray-Horst	18,5	28,9	3,0	18,1	28,6	2,8
Gebied Heiden	18,9	29,6	2,9	17,8	28,4	2,4
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	18,8	29,7	3,1	17,9	27,8	2,7
Venlo	16,2	30,0	2,5	15,6	32,5	3,2
Tegelen	17,2	32,7	2,0	15,2	30,9	2,0
Gebied Venlo	17,0	30,6	2,5	16,1	31,3	2,5
Noord-Limburg	18,1	29,6	2,8	17,2	29,6	2,6
Gebied Beegden	18,2	29,4	3,8	16,3	28,8	3,5
Gebied Echt	18,3	29,3	3,2	18,4	28,2	2,6
Gebied Roermond zonder stad Roermond	18,7	30,3	3,1	17,3	27,9	2,7
Roermond	16,1	28,7	2,8	16,0	32,7	3,7
Gebied Roermond	17,4	29,6	3,0	16,7	30,2	3,1
Gebied Weert zonder stad Weert	18,8	29,1	3,8	17,7	27,2	3,4
Weert	19,5	30,0	2,9	17,8	27,2	2,6
Gebied Weert	19,2	29,6	3,3	17,8	27,2	2,9
Midden-Limburg	18,2	29,5	3,2	17,2	28,8	3,1

Gebied Nwe. Mijnstreek z. Sittard en Geleen	18,7 18,5 19,8	30,5 31,9 31,0	2,9 1,8 1,1	18,4 16,8 19,7	26,7 29,0 27,1	2,7 2,0 1,2
Gebied Nwe. Mijnstreek	18,9	31,0	2,3	18,2	27,3	2,3
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	18,9	31,0	2,5	18,2	27,1	2,3
Nieuwenhagen	19,6	30,9	1,7	19,6	26,7	1,5
Schaesberg	19,5	31,6	1,1	19,1	27,6	1,0
Ubach over Worms	20,5	30,1	1,4	20,2	26,7	1,1
Eygelshoven	16,2	39,6	1,0	15,4	26,8	1,0
Bocholtz	19,5	29,5	2,1	19,9	26,4	2,6
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	19,1	31,6	1,9	18,6	27,0	1,8
Heerlen	18,4	32,1	1,0	18,2	29,2	1,1
Kerkrade	18,7	32,6	1,4	17,4	28,4	1,6
Hoensbroek	20,4	31,7	0,9	20,5	25,7	0,8
Brunssum	21,8	29,2	0,6	21,3	26,5	0,6
Gebied Oude Mijnstreek	19,2	31,7	1,3	18,7	27,8	1,3
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht Maastricht	17,1 15,2	30,7 30,6	3,1 2,2	16,5 15,1	29,2 33,7	3,4 3,2
Gebied Overig Zuid- Limburg	16,1	30,6	2,7	15,8	31,5	3,3
Zuid-Limburg	18,8	31,2	1,2	17,7	28,9	2,2
Totaal Limburg	18,1	30,6	2,3	17,5	29,1	2,4

Gebieden en Gemeenten	Bevolking naar geslacht en leeftijd in procenten.							
	1947							
	Mannen				Vrouwen			
	0-14 j.	15-64 j.	65 j.en meer	0-14 j.	15-64 j.	65 j.en meer		
Gebied Bergen-Gennep	17,1	32,2	3,6	16,0	28,1	3,0		
Gebied Venray-Horst	18,4	29,4	3,4	17,2	28,4	3,1		
Gebied Helden	18,5	30,1	3,5	18,2	26,9	2,8		
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	18,4	31,1	2,7	17,0	28,2	2,6		
Venlo	15,5	30,7	2,7	15,7	32,6	2,8		
Tegelen	17,7	31,3	2,6	15,2	30,7	2,5		
Gebied Venlo	16,5	30,9	2,7	15,8	31,4	2,7		
Noord-Limburg	17,3	30,6	3,1	16,6	29,6	2,8		
Gebied Beegden	16,9	28,5	3,9	16,9	29,9	3,9		
Gebied Echt	17,4	30,7	3,3	16,4	28,9	3,2		
Gebied Roermond zonder stad Roermond	16,9	31,5	3,2	16,0	29,6	2,8		
Roermond	14,7	30,3	2,7	15,5	33,6	3,2		
Gebied Roermond	15,8	31,0	2,9	15,7	31,6	3,0		
Gebied Weert zonder stad Weert	19,9	27,9	3,6	18,8	26,3	3,5		
Weert	19,7	29,6	3,1	17,4	27,5	2,7		
Gebied Weert	19,8	28,9	3,2	17,9	27,1	3,1		
Midden-Limburg	17,4	29,8	3,3	16,7	29,5	3,3		

Gebied Nwe. Mijnstreek z. Sittard en Geleen	20,2 16,2 18,6	28,3 31,9 31,3	3,0 2,4 1,6	17,2 15,4 17,5	28,5 31,3 29,6	2,8 2,8 1,4
Gebied Nwe. Mijnstreek	18,9	29,7	2,8	16,8	29,4	2,4
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	16,6	31,9	2,9	15,9	29,9	2,8
Nieuwenhagen	16,3	32,0	2,4	16,1	31,2	2,0
Schaesberg	17,1	31,6	2,2	16,4	30,5	2,1
Ubach over Worms	17,6	31,2	2,3	16,4	30,4	2,1
Eygelshoven	15,2	34,5	2,0	16,3	30,2	1,8
Bocholtz	17,3	31,4	2,6	16,7	29,5	2,6
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	17,1	32,3	1,5	17,0	30,6	1,5
Heerlen	15,8	32,1	2,4	15,0	33,0	1,8
Kerkrade	15,8	33,1	2,2	14,8	31,8	2,3
Hoensbroek	17,7	32,1	1,8	16,9	29,7	1,7
Brunssum	17,1	32,3	1,5	17,0	30,6	1,5
Gebied Oude Mijnstreek	16,9	32,2	1,7	15,6	31,4	2,1
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht	16,2 14,7	30,8 31,1	3,5 2,9	15,8 14,6	30,0 33,0	3,7 3,7
Gebied Overig Zuid- Limburg	15,4	31,0	3,2	15,2	31,5	3,7
Zuid-Limburg	16,8	31,3	2,4	15,7	31,0	2,8
Totaal Limburg	17,0	30,9	2,7	16,1	30,5	2,8

burg uit; de oude Mijnstreek vooral in de jaren tussen 1909 en 1930, de nieuwe Mijnstreek tussen 1920 en 1947. In het verloop treedt een regelmatige daling op in het relatieve aandeel van deze groep ten gevolge van de ingezette geboortedaling. Dit verklaart ook, waarom deze daling in de steden in versnelde mate plaats heeft en op het platteland meer geleidelijk geschiedt.

In de vorige eeuw lag deze verhouding omgekeerd, toen men in de steden vroeger huwde en het platteland door de uitgestelde huwelijken een lager cijfer had.

Wat de groep van 65 jaar en ouder betreft constateren wij, dat deze relatief in Limburg geringer is dan het gemiddelde Nederlandse cijfer, tenminste voor de periode na 1900. Deze groep is het zwakst vertegenwoordigd in de Mijnstreek, waar de migratie van veel jongeren het aandeel van de oudere groep verlaagd heeft. De gebieden Midden-Limburg en overig Zuid-Limburg hebben het grootste aandeel.

In vergelijking met 1879 treedt er voor de volkstellingen jaren 1909 en 1920 een "verjonging" van de bevolking op, die een gevolg is van het vestigingsoverschot op grote schaal in deze periode. Vanaf 1930, veel later dan gemiddeld in Nederland, begint ook in Limburg een verouderingsproces, dat het eerste inzet in Midden-Limburg en overig Zuid-Limburg. Deze veroudering gaat nog onverminderd voort door de verlenging van de gemiddelde levensduur als gevolg van een verbetering van de sociaalhygiënische toestanden, door de vooruitgang van de medische wetenschappen en een meer omvattende algemene sociale zorg.

De beide niet-productieve leeftijdsgroepen wijken dus in tweeërlei opzicht af van de gemiddelde cijfers in Nederland; Limburg heeft meer jeugd en minder ouden van dagen. De steden hebben minder ouderen, maar zij hebben ook minder jeugdigen dan op het platteland en komen in dit opzicht overeen met het beeld, dat de stad in het algemeen vertoont.

Hoe is het nu gesteld met de productieve leef-

tijdsklasse? Het aandeel van de leeftijdsgroep van 15-64 jaar in de totale bevolking is in Limburg onder het cijfer van het rijk gelegen. De verklaring van deze verhouding ligt min of meer in de verhoudingen van de andere groepen opgesloten. Als het geboortecijfer daalt en de basis van de pyramide derhalve versmalt, schuift de groep van 0-14 jaar door naar de andere leeftijdsgroepen, die na een aanvankelijk grotere bezetting daarna ook minder bezet raken. Zo liep het eerst het aandeel van de 15-19-jarigen voortdurend terug, waartegenover dat der 20-64-jarigen steeg. Achtereenvolgens verminderde het aandeel van de vol-productieve groep, waardoor uiteindelijk het aandeel van de 15-64-jarigen is gedaald. Deze tendens tekende zich het eerst af in de steden en vervolgens op het platteland. In de steden echter wordt doorgaans de productieve groep voortdurend aangevuld door de vestigingsoverschotten aldaar. In de cijfers voor de Mijnstreek komt dit duidelijk tot uitdrukking.

De inkrimping van de jongste leeftijdsklassen en de toeneming van de middelbare en oudere groepen is een gevolg van drie factoren: van de daling van het geboortecijfer, van de verbeterde levenskansen met als gevolg de daling van het sterftecijfer en van de vestigingsoverschotten van de productieve leeftijdsgroepen. Door deze drie factoren verschilt de leeftijdsopbouw sterk tussen de industriële bevolkingsagglomeraties en de plattelandsgebieden. In de stedelijke en industriële agglomeraties neemt de groep productieven sneller toe dan op het platteland. Voor de groep van 15-64 jaar volgen uit de cijfers dan ook verschillende soorten ontwikkelingslijnen: een dalende lijn voor uitgesproken agrarische gebieden, b. v. het gebied rondom Weert, een stijgende lijn voor oude industrie-centra, b. v. Maastricht, een beurtelings stijgende en dalende lijn, zoals voor de Mijnstreek, en een eerst dalende dan weer stijgende lijn, zoals voor Midden- en Noord-Limburg.

De productieve groep is voor het sociaal-economisch leven van grote betekenis; op haar schouders

rust voor het grootste deel de plicht om de welvaart van de samenleving te verzekeren. Over deze groep komen wij nog nader te spreken bij de behandeling van de beroepsstructuur, welke paragraaf nauw aansluit bij het gegeven over de productieve leeftijds-groep.

Par. 4 De bevolking naar burgerlijke staat.

De verdeling van de bevolking naar burgerlijke staat hangt ten nauwste samen met de verdeling naar geslacht en leeftijd en voltooit het beeld van de samenstelling van de bevolking. Wij maken hierbij de bekende indeling in vier groepen: ongehuwd, gehuwd, weduwen of weduwnaars en gescheidenen. Het aandeel van deze groepen is uitgedrukt in percenten van de totale mannelijke en vrouwelijke bevolking.

Voor een eerste overzicht van de verdeling van de burgerlijke staat zijn in tabel 6 a en b (zie pp. 80 en 81) de procentuele cijfers vermeld van de provincie Limburg en van het Rijk. Als uitgangspunt is in deze tabel genomen het jaar 1830, toen in Limburg het percentage ongehuwden en in weduwstaat levenden zeer hoog was en het percentage gehuwden relatief gering. Deze verhoudingen hebben een aanmerkelijke verschuiving ondergaan: het percentage ongehuwden is van 64 % tot beneden de 60 % gedaald, terwijl het percentage gehuwden toenam van 30 % tot ruim 40 %; het aandeel van de weduwen en weduwnaars daalde tot de helft van het oorspronkelijke cijfer.

Verscheidene factoren hebben deze wijziging ten gunste van de gehuwden beïnvloed. Een daling van geboorte en sterfte sinds het begin van deze eeuw deed het aantal gehuwden relatief sneller toenemend dan de groei van de gehele bevolking. De bevolking van Limburg groeide vergeleken met 1830 met 378 %, terwijl de groep van de gehuwden met 344 % toenam; in vergelijking met 1900 steeg de bevolking met 242 % en namen de gehuwden met 308 % toe. Deze ongelijke toename wordt echter niet alleen verklaard door de

achteruitgang van de geboorten en door de verminderde sterfte, maar wijst tevens op een verandering van de gezinsgrootte. In bepaalde gebieden van de provincie, waar het percentage gehuwden nog sneller toenam dan het gemiddelde cijfer voor Limburg, is dit eveneens een gevolg van een regelmatig vestigingsoverschot van jonggehuwden en jeugdigen, die daar trouwden. Hierop komen wij nog nader terug.

Het percentage ongehuwden liep vooral terug, doordat de gemiddelde huwelijksleeftijd veranderde. De leeftijd, waarop men vroeger een huwelijk sloot, was vrij hoog, omdat de bestaansmogelijkheden niet toelieten, dat men vroeger trouwde. Bij boerengezinnen trof men veelvuldig aan, dat een of meer zonen ongehuwd bleven, omdat voor hen geen boerderij beschikbaar was. In deze toestand is in de loop van deze eeuw verandering gekomen. Door de toenemende welvaart en door een doorbreken van vroegere tradities is de huwelijksleeftijd sterk gedaald. De huwelijksfrequentie heeft in de loop der jaren wijzigingen ondergaan, die in de sociale samenstelling van de bevolking verandering brachten. Over de loop van het huwelijkscijfer kunnen wij in dit verband niet nader uitweiden. Voldoende is op te merken, dat de veranderingen van het huwelijkscijfer de voornaamste verklaring bieden voor de veranderingen, die zich in de burgerlijke staat van de bevolking voordoen.

Het reeds gesignaleerde mannenoverschot is oorzaak, dat de indeling naar burgerlijke staat verschilt voor de mannen en de vrouwen. Het aantal gehuwde mannen en vrouwen is vrijwel gelijk. Grote verschillen zijn te vinden tussen het aantal ongehuwde mannen en vrouwen en tussen het aantal weduwen en weduwnaars. Vanwege dit mannenoverschot is in Limburg het percentage ongehuwde vrouwen geringer dan dat van de mannen.

De verschillen tussen Limburg en het Rijk bij de groep van de ongehuwden kunnen voor een deel verklaard worden door de invloed, die de celibataire gestichtsbevolking op dit cijfer heeft. De totale gestichtsbevolking van Limburg schommelt tussen 4 à

Tabel 6a. De burgerlijke staat van de mannelijke bevolking van Limburg en het Rijk in percenten van het totaal der mannelijke bevolking.

Jaar	Ongehuwd		Gehuwd		Weduwstaat		Gescheiden	
	Limburg	Rijk	Limburg	Rijk	Limburg	Rijk	Limburg	Rijk
1830	65,3	63,9	30,5	32,0	4,2	4,1		
1840	66,1	64,5	29,7	31,8	4,1	3,8		
1849	65,6	64,7	30,1	31,1	4,4	4,1		
1859	65,3	63,8	30,2	32,1	4,8	4,1		0,01
1869	64,8	62,6	30,5	33,4	4,8	3,9	0,01	0,05
1879	65,6	62,4	29,9	33,9	4,5	3,7	0,01	0,05
1889	67,3	63,1	28,4	33,1	4,3	3,7	0,02	0,10
1899	67,7	63,1	28,4	33,2	3,9	3,6	0,03	0,14
1909	67,6	62,3	29,0	34,2	3,4	3,3	0,05	0,19
1920	66,0	60,6	30,9	35,9	3,0	3,2	0,11	0,26
1930	64,4	58,2	32,9	38,4	2,6	3,0	0,15	0,40
1947	61,1	54,8	36,0	41,7	2,6	2,9	0,30	0,60

Tabel 6b. De burgerlijke staat van de vrouwelijke bevolking van Limburg en het Rijk in percenten van het totaal der vrouwelijke bevolking.

Jaar	Ongehuwd		Gehuwd		Weduwstaat		Gescheiden	
	Limburg	Rijk	Limburg	Rijk	Limburg	Rijk	Limburg	Rijk
	1830	62,0	60,6	30,0	30,7	8,0	8,7	
1840	61,8	61,2	30,4	30,5	7,7	8,3		
1849	61,5	61,5	30,8	30,0	7,7	8,4		
1859	61,4	60,7	30,9	31,1	7,6	8,2		
1869	61,2	59,6	31,3	32,5	7,5	7,8	0,01	0,08
1879	62,5	59,4	30,5	33,1	7,0	7,4	0,01	0,08
1889	63,8	60,2	29,2	32,4	7,0	7,2	0,02	0,15
1899	64,3	60,4	29,0	32,4	6,7	6,9	0,04	0,21
1909	64,3	59,8	29,8	33,6	5,9	6,3	0,06	0,28
1920	63,2	58,2	31,7	35,5	4,9	5,9	0,09	0,40
1930	61,6	56,1	34,0	38,0	4,2	5,4	0,16	0,50
1947	58,1	51,6	36,9	41,4	4,6	6,0	0,30	0,90

5 % van de bevolking met een gering, maar stijgend vrouwenoverschot. Deze factor verklaart gedeeltelijk, waarom in Limburg het percentage ongehuwden hoger is dan in het Rijk.

De toeneming van het aantal gehuwden en de daling van het cijfer voor de weduwstaat is een gevolg van het feit, dat door de betere gezondheidstoestand van de bevolking de huwelijksduur langer wordt. De verschillende percentages voor weduwnaars en weduwen vinden hierin hun verklaring, dat weduwnaren veelvuldiger hertrouwen dan weduwen, een verschijnsel dat men ook landelijk constateert.

Voor een verdere analyse van de bevolkingsverdeling naar burgerlijke staat hebben wij in tabel 6 (zie pp. 84, 85, 86, 87, 88 en 89) cijfers opgenomen per sociaal-geografisch gebied van de ongehuwden, de gehuwden en de personen in weduwstaat. Wij hebben dit overzicht beperkt tot de tijdstippen 1879, 1909 en 1947 om de ontwikkeling des te beter te doen uitkomen. Er werden geen cijfers opgenomen betreffende het aantal mannen en vrouwen, die van echt of van tafel en bed zijn gescheiden. Voor 1879 is het aantal gescheidenen te verwaarlozen; in 1909 wordt slechts in twee gemeenten (Heerlen en Nieuwenhagen) 'n aantal geregistreerd van resp. 0,2 en 0,3 % voor de mannen en 0,1 en 0,4 % voor de vrouwen. In 1947 is het aantal gescheidenen echter belangrijk gestegen en wordt genoemd percentage in de grotere gemeenten, met name te Maastricht en in de oude Mijnstreek, zelfs aanzienlijk overschreden.

In 1879 zijn de onderlinge verschillen in de verdeling naar burgerlijke staat niet bijzonder groot. De afwijkingen kunnen worden verklaard door de gestichtsbevolking. Deze veroorzaakt het hoge percentage ongehuwden in de gemeenten Venlo, Tegelen, Roermond en Kerkrade. Opmerkelijk is het relatief hoog aantal gehuwden in deze periode in Noord-Limburg, hetgeen waarschijnlijk overeenkomt met de grote bevolkingsaanwas voor deze streek, die in deze jaren hoger is dan elders in Limburg.

In 1909 treedt er meer tekening op in de cijfers

en scheiden de steden en geïndustrialiseerde gebieden zich duidelijk af van het platteland. Het grotere aantal gehuwden in de oude Mijnstreek, in Maastricht Venlo en Roermond, doet zich dan al typisch voor als een stedelijk verschijnsel, enerzijds als gevolg van de vestiging van veel jonge gezinnen, anderzijds als gevolg van een "gezinsverdunding". Dat daarnaast ook enkele plattelandsgebieden, zoals de omgeving van Weert en het gebied Helden een hoog aantal gehuwden tellen, spruit voort uit de veroudering van de bevolking en door het wegtrekken van de jongere leeftijdsgroepen. In gebieden, waar het aantal ongehuwde mannen en vrouwen zeer groot is, hangt dit samen met de gemiddelde hoge huwelijksleeftijd.

Er dient nog te worden gewezen op het feit, dat het aandeel van de ongehuwden in 1909 nog is gestegen ten opzichte van 1879. Dit verschijnsel is alleen verklaarbaar, indien wij letten op de voorafgaande daling van de huwelijksfrequentie. Het aantal huwenden per duizend inwoners van de gemiddelde bevolking van Limburg bedroeg voor de periode:

1870-1879	: 13,7
1880-1889	: 11,7
1890-1899	: 12,7
1900-1909	: 13,2

Deze daling van het huwelijks cijfer heeft ontegenzeggelijk de verhouding tussen de ongehuwden en de gehuwden in het voordeel van de eersten beïnvloed.

Voor 1947 zien wij een voortzetting van de tendenzen, die wij reeds in 1909 bespeurden. Grote verschillen treden aan de dag tussen de plattelandsgebieden van Noord- en Midden-Limburg en de grotere gemeenten. Dezelfde factoren als reeds genoemd kunnen wederom ter verklaring worden aangehaald: wisselingen in huwelijksfrequentie en gemiddelde huwelijksleeftijd, veranderingen in de gezinssamenstelling, het aantal personen in de huwbare leeftijd en de mobiliteit van de jongere leeftijdsgroepen. Tekenend voor de verschillende verdeling van de bevolking naar burgerlijke staat is, dat steden als Venlo,

Tabel 6. Bevolking naar geslacht en burgerlijke staat.

Gebieden en Gemeenten	1879									
	Ongehuurd			Gehuwd			Weduurstaat			V
	M	V		M	V		M	V		
Gebied Bergen-Gebiep	63,4	58,6		32,7	34,2		3,9			7,2
Gebied Venray-Horst	62,9	62,3		31,4	31,4		4,7			6,3
Gebied Helden	66,1	62,8		29,9	31,0		4,0			6,2
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	65,0	60,8		30,7	32,8		4,4			6,4
Tegelen	67,1	63,1		29,6	30,7		3,3			6,2
	68,2	66,6		27,7	27,8		4,1			5,6
Gebied Venlo	66,7	63,1		29,6	30,7		3,7			6,2
Noord-Limburg	65,1	62,0		30,8	31,6		4,1			6,4
Gebied Beegden	66,3	62,0		28,9	31,2		4,8			6,8
Gebied Echt	66,2	64,4		28,0	29,3		5,8			6,3
Gebied Roermond zonder stad Roermond	66,6	63,6		29,1	30,5		4,3			5,9
Roermond	68,8	66,4		28,7	27,9		2,8			5,7
Gebied Roermond	67,5	65,0		28,9	29,2		3,6			5,8
Gebied Weert zonder stad Weert	65,9	63,2		28,1	29,5		6,0			7,3
Weert	65,4	62,3		30,1	31,1		4,5			6,6
Gebied Weert	65,7	63,0		29,1	30,2		5,2			6,8
Midden-Limburg	66,5	63,6		28,8	30,0		4,6			6,4

Gebied Nwe. Mijnstreek z. Sittard en Geleen	63,9	59,6	29,9	32,9	6,2	7,5
	65,6	65,1	30,4	28,0	4,0	6,9
	63,4	62,6	29,9	29,7	6,7	7,7
Gebied Nwe. Mijnstreek	64,2	60,9	30,0	31,6	5,8	7,5
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	66,4	63,6	28,7	29,3	4,9	7,1
	65,4	58,5	30,7	34,9	3,9	6,6
	62,2	59,9	33,6	33,6	4,2	6,5
	64,8	58,6	29,8	32,6	5,4	8,8
	61,4	59,0	29,7	30,6	8,8	10,4
	65,2	55,9	30,3	34,0	4,5	10,1
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	65,9	62,0	29,4	30,6	4,7	7,4
	65,2	62,6	29,6	30,2	5,2	7,2
	73,3	60,7	24,1	30,9	2,6	8,4
	67,4	58,1	28,9	33,6	3,7	8,3
	60,3	66,9	34,0	28,4	5,7	4,7
Gebied Oude Mijnstreek	67,3	61,9	28,4	30,6	4,3	7,5
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht	66,0	63,0	29,3	30,1	4,7	6,9
	63,1	62,5	33,0	29,2	3,8	8,3
Gebied Overig Zuid- Limburg	64,8	62,7	30,9	29,8	4,3	7,5
	65,2	62,2	30,1	30,3	4,7	7,5
Totaal Limburg	65,7	62,5	29,9	30,5	4,5	7,0

Gebieden en Gemeenten		Bevolking naar geslacht en burgerlijke staat.									
		1909					1909				
		Ongehuwd		Gehuwd			Weduwstaal		Weduwstaal		
M	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V
Gebied Bergen-Genneep	68,4	66,1	27,8	28,4	3,7	5,4					
Gebied Venray-Horst	68,1	65,7	27,7	28,4	4,2	5,9					
Gebied Helden	67,2	64,7	28,7	30,1	4,1	5,2					
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	67,4	65,0	28,5	30,0	4,1	5,0					
Venlo	66,6	64,7	30,9	30,3	2,4	4,9					
Tegelen	75,3	71,8	23,0	24,7	1,7	3,5					
Gebied Venlo	68,7	66,3	28,6	29,0	2,6	4,6					
Noord-Limburg	68,2	65,8	28,2	29,0	3,5	5,2					
Gebied Beegden	70,7	62,2	25,2	27,7	4,1	6,0					
Gebied Echt	69,2	66,3	26,8	27,9	4,0	5,7					
Gebied Roermond zonder stad Roermond	68,6	63,2	27,8	31,2	3,6	5,6					
Roermond	66,8	65,3	30,3	28,5	2,8	6,0					
Gebied Roermond	67,7	64,2	29,0	30,0	3,2	5,8					
Gebied Weert zonder stad Weert	67,7	64,0	28,1	30,3	4,2	5,7					
Weert	69,5	65,1	26,9	28,9	3,6	5,9					
Gebied Weert	68,7	64,6	27,4	29,5	3,8	5,8					
Midden-Limburg	68,8	65,1	27,4	29,0	3,7	5,8					

Gebied Nwe. Mijnstreek z. Sittard en Geleen	66,9 69,7 66,0	61,7 65,6 67,1	28,8 27,3 30,5	31,7 29,2 26,1	4,3 2,9 3,4	6,6 5,2 6,8
Gebied Nwe. Mijnstreek	67,4	63,1	28,6	30,6	3,9	6,3
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	66,5	64,5	29,9	29,1	3,6	6,4
Nieuwenhagen	66,2	61,7	30,6	32,6	3,1	5,3
Schaesberg	65,2	60,3	32,6	35,6	2,1	4,1
Ubach over Worms	63,7	61,1	31,2	33,0	5,0	5,8
Eygelshoven	65,0	60,9	32,7	35,1	2,2	4,0
Bocholtz	68,0	63,2	29,5	31,9	2,5	4,9
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	66,2	63,3	30,4	31,0	3,4	5,7
Heerlen	65,3	61,4	31,8	33,9	2,7	4,4
Kerkrade	69,7	61,0	28,5	34,3	1,8	4,6
Hoensbroek	67,0	60,9	20,3	31,5	2,7	7,5
Brunssum	68,8	71,7	28,2	23,8	3,0	4,5
Gebied Oude Mijnstreek	67,1	62,4	30,1	32,3	2,8	5,2
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht	67,3 63,5	63,7 64,1	29,2 33,4	30,1 28,5	3,5 3,1	6,1 7,3
Gebied Overig Zuid- Limburg	65,8	63,9	30,8	29,4	3,4	6,6
Zuid-Limburg	66,5	63,3	30,2	30,4	3,3	6,2
Totaal Limburg	67,4	64,3	29,1	29,8	3,4	5,8

Tabel 6. Bevolking naar geslacht en burgerlijke staat.

Gebieden en Gemeenten	1947									
	Ongehuwd			Gehuwd			Weduwsstaat			
	M	V		M	V		M	V		V
Gebied Bergen-Gennep	65,2	60,0		31,7	34,8		3,1			5,1
Gebied Venray-Horst	69,2	66,5		28,1	29,5		2,6			3,9
Gebied Helden	68,9	65,0		28,2	30,8		2,8			4,1
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	66,0	61,8		31,2	34,0		2,7			4,1
Venlo	57,8	57,2		39,5	37,6		2,5			4,8
Tegelen	65,5	62,5		32,4	34,0		1,9			3,4
Gebied Venlo	60,9	59,1		36,4	36,3		2,4			4,4
Noord-Limburg	64,8	62,0		32,5	33,6		2,6			4,2
Gebied Beegden	67,8	67,4		29,0	28,2		3,2			4,3
Gebied Echt	64,4	61,3		32,4	33,8		3,0			4,8
Gebied Roermond zon- der stad Roermond	63,1	59,3		33,7	36,0		3,0			4,6
Roermond	59,3	60,1		37,6	34,2		2,7			5,3
Gebied Roermond	61,3	59,7		35,5	35,1		2,9			4,9
Gebied Weert zonder stad Weert	68,7	65,5		28,1	29,7		3,2			4,8
Weert	66,5	62,3		30,9	33,7		2,4			3,8
Gebied Weert	67,4	63,6		29,8	32,1		2,8			4,2
Midden-Limburg	64,8	62,5		32,1	32,7		2,9			4,6

Gebied Nwe. Mijnstreek z. Sittard en Geleen	63,4 61,0 59,4	59,8 58,6 56,7	33,8 36,2 38,3	35,7 36,7 40,7	2,7 2,4 1,9	4,4 4,4 2,3
Gebied Nwe. Mijnstreek	62,0	58,8	35,3	37,0	2,4	4,0
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	63,8	60,0	33,6	35,5	2,4	4,3
Nieuwenhagen	57,4	53,4	39,9	40,9	2,1	5,1
Schaesberg	57,7	53,6	40,0	41,6	1,9	4,2
Ubach over Worms	57,0	52,8	40,6	42,6	2,0	4,2
Eygelsboven	56,7	51,9	41,0	43,8	1,9	3,7
Bocholtz	60,8	55,2	37,2	39,0	1,9	5,6
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	60,7	56,7	36,6	38,6	2,3	4,4
Heerlen	56,7	54,5	40,7	40,7	2,1	4,2
Kerkrade	52,2	50,1	42,1	44,2	2,2	5,1
Hoensbroek	58,7	54,6	39,0	41,4	1,8	3,6
Brunsum	58,0	54,8	40,0	41,5	1,6	3,3
Gebied Oude Mijnstreek	58,0	54,4	39,5	40,9	2,1	4,2
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht	62,3 53,8	59,3 52,6	34,5 42,5	35,2 40,5	2,9 3,0	5,2 6,1
Gebied Overig Zuid- Limburg	58,0	55,9	38,5	37,9	3,0	5,6
Zuid-Limburg	58,8	55,8	38,3	39,1	2,5	4,7
Totaal Limburg	61,1	58,1	36,0	36,9	2,6	4,6

Roermond, Sittard, Geleen, Heerlen, Kerkrade, Hoensbroek, Brunssum en Maastricht een geheel andere samenstelling naar burgerlijke staat hebben dan plattelandsgebieden als Venray-Horst, Bergen-Gennep, Helden e. o., Weert e. o., Beegden e. o., Echt e. o. en overig Zuid-Limburg, buiten Maastricht.

Tenslotte geldt ter verklaring van het afnemend percentage weduwen en weduwnaars de verbetering van de levenskansen en de stijging van de gemiddelde leeftijd.

Par. 5 De beroepsstructuur van de bevolking.

Het beeld van de samenstelling van de Limburgse bevolking, dat wij in dit artikel pogen te schetsen, zou wel zeer onvolledig blijven, indien geen aandacht werd besteed aan de beroepsstructuur. De ingrijpende veranderingen, die in aantal en samenstelling van de beroepsbeoefenaren plaats hadden, zullen wij nagaan aan de hand van de beroepstellingen 1909, 1930, 1947 en aan de hand van enkele aanvullende gegevens uit de woningtelling 1956. Deze gegevens zijn geordend naar de woonplaats van de beroepsbeoefenaren. De beroepsstructuur valt niet samen met de economische structuur van een gemeente, met het aantal bedrijven en beroepen derhalve in hun onderlinge differentiatie. Daartoe bieden de bedrijfstellingen uitkomst, die de gegevens rangschikken naar de plaats van vestiging van de bedrijven.

Wij beperken ons bij deze bespreking voornamelijk tot de beroepstellingen, waarvan wij de uitkomsten samenvatten in drie takken: de landbouw, de industrie en de verzorgingsbedrijven en -beroepen.

De veranderingen in de beroepsstructuur, die zich in de loop van de vorige eeuw in Limburg voltrokken, onttrekken zich grotendeels aan een kwantitatieve beschouwing, aangezien de ter beschikking staande gegevens per gemeente slechts de periode bestrijken vanaf de volks- en beroepstelling 1909. Wel zijn er in de vorige eeuw beroepstellingen gehouden, doch deze verstrekken geen volledige uit-

Tabel 7.

Procentuele verdeling van de totale beroepsbevolking
van Limburg voor de jaren
1889, 1899, 1909, 1930, 1947 en 1959 (benaderend).

Jaar	Landbouw	Industrie	Verzorgings- bedrijven en -beroepen
1889	47,0	27,7	25,2
1899	44,3	31,7	24,0
1909	41,1	34,9	24,0
1930	24,5	46,5	29,0
1947	21,9	44,8	33,3
1959	15,0	37,0	48,0

komsten. De beroepstellingen van 1849 en 1859 geven slechts cijfers voor de gemeente Maastricht. De volgende beroepstelling van 1889 vermeldt behalve voor Maastricht nog cijfers voor Heerlen, Kerkrade, Sittard, Roermond, Weert, Venlo, Maasbree en Venray. Voor de beroepstelling 1899 werden behalve voor genoemde gemeenten nog uitkomsten gepubliceerd voor de gemeenten Meerssen, Vaals, Echt en Nederweert.

Voor de provincie als geheel geven wij in nevenstaande tabel 7, zie pag. 91, cijfers over de beroepsstructuur vanaf 1889.

De typische ontwikkeling springt onmiddellijk in het oog. In de vorige eeuw was bijna de helft van de beroepsbevolking in de agrarische sector werkzaam. Wij mogen veilig veronderstellen, dat in het midden van de vorige eeuw zelfs méér dan de helft van de beroepsbevolking in de landbouw werkte. Limburg was derhalve een overwegend agrarische provincie, terwijl voor het Rijk het percentuele aandeel van de landbouw in de totale beroepsbevolking voor 1889 bedroeg: 32 % en voor 1899: 30 %.

Vanaf 1900 komt in deze verhoudingen een grondige wijziging, vooral onder invloed van de stormachtige ontwikkeling van de mijnindustrie. De Limburgse beroepsbevolking in de nijverheid (waaronder ook de ambachtsbedrijven zijn begrepen) nam toe van 31,7 % in 1899 tot 46,5 % in 1930. In deze periode van snelle industrialisering van Limburg onderging het overeenkomstig cijfer van het Rijk een stijging van 34 % in 1899 tot 39 % in 1930; het aandeel van de "overige beroepen" steeg in het Rijk van 17 % tot 30 %.

Na enige vertraging in het voorafgaande tijdsbestek blijkt Limburg laatstgenoemde ontwikkeling voor de periode na 1930 te volgen. Niet alleen absoluut maar ook relatief vonden steeds meer personen werk in de verzorgende sectoren. Het aandeel van de personen in de verzorgende sector steeg in Limburg gedurende de laatste zestig jaren precies tot 't dubbele en het valt zelfs te voorzien, dat deze stij-

ging zich nog verder zal voortzetten.

Vooraleer de beroepssamenstelling voor de verschillende gebieden te bezien, dienen wij eerst aandacht te besteden aan de ontwikkeling van de totale beroepsbevolking van Limburg als geheel. Het aantal personen, dat een beroep uitoefent, is in Limburg in gelijke mate toegenomen als de bevolkingsaanwas. In een aantal gebieden echter overtreft de groei van de beroepsbevolking in belangrijke mate die van de totale bevolking. De oorzaken hiervan zijn van tweeërlei aard: op de eerste plaats door een toenemende bedrijfsconcentratie in enkele gebieden en steden, waar jonggehuwden werden aangetrokken en in de tweede plaats als gevolg van de gezinsverdunning, die sedert een halve eeuw gaande is door de daling van de geboorten en door de verlenging van de gemiddelde levensduur.

Bijzondere structuurkenmerken van Limburg zijn reeds te herkennen bij een onderlinge vergelijking van de beroepsbevolking per gebied, zoals weergegeven in tabel 8, zie pp. 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100 en 101. Het percentage mannen, in een beroep werkzaam, is voor Limburg lager dan in het Rijk en blijft steeds beneden het landelijk gemiddelde.

Voor de vrouwen zijn de verhoudingen anders: deze zijn meer dan elders in een beroep werkzaam. Hierbij moet echter onmiddellijk worden opgemerkt, dat deze cijfers vooral wat betreft de grote categorie vrouwen, die werkzaam zijn in de agrarische sector, niet geheel exact zijn, omdat bij de verschillende tellingen variërende maatstaven zijn aangelegd. Uiteraard werd geen rekening gehouden met part-time werkzaamheden. In hoeverre de vrouwelijke arbeid, die wel geregistreerd is, er een is van volledig em-plooi, kon niet worden uitgemaakt.

Leeftijdsopbouw en beroepsbevolking hangen nauw samen, zoals wij constateerden bij de bespreking van de produktieve leeftijds-groep. Het verband tussen beide hebben wij trachten na te gaan door ook in tabel 8, zie pp. 94 t/m 101 de totale beroepsbevolking te vergelijken met de bevolking in de productieve leeftijds-

Gebieden en Gemeenten	De totale beroepsbevolking, uitgedrukt in procenten van de bevolking van 15 t/m 64 jaar en in procenten van de totale bevolking.									
	1909									
	In % van de bevolking van 15 t/m 64 jaar					In % van de totale bevolking				
	M	V	Totaal	M	V	Totaal	M	V	Totaal	
Gebied Bergen-Gennep	108,5	34,2	71,5	62,3	19,9	41,4				
Gebied Venray-Horst	96,4	36,3	67,6	54,9	21,0	38,7				
Gebied Helden	100,0	33,6	67,3	55,2	18,8	37,4				
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	109,2	34,2	73,6	65,0	19,3	42,7				
Venlo	100,0	33,1	66,1	58,4	19,4	38,8				
Tegelen	94,5	41,4	69,1	58,9	25,5	42,9				
Gebied Venlo	100,6	35,1	68,3	59,9	20,7	40,4				
Noord-Limburg	100,6	35,0	68,4	57,9	20,2	39,5				
Gebied Beegden	104,8	51,0	78,4	58,5	30,2	45,1				
Gebied Echt	104,4	55,9	80,8	59,7	31,3	45,8				
Gebied Roermond zon- der stad Roermond	101,1	41,4	73,9	59,0	22,8	42,0				
Roermond	94,3	36,5	63,8	55,8	22,8	38,7				
Gebied Roermond	97,8	38,7	68,7	57,5	22,8	40,4				
Gebied Weert zonder stad Weert	110,7	54,8	85,6	62,8	33,1	48,5				
Weert	100,2	49,0	75,6	56,8	27,8	42,9				
Gebied Weert	105,1	53,5	80,3	59,6	30,3	45,6				
Midden-Limburg	102,2	47,5	75,5	58,6	27,5	43,5				

Gebied Nwe. Mijnstreek	106,1	37,4	73,9	62,2	21,1	42,6
z. Sittard en Geleen	89,5	35,9	64,5	53,4	20,7	37,8
Sittard	100,8	35,4	65,5	58,5	20,9	38,4
Geleen						
Gebied Nwe. Mijnstreek	101,7	36,8	70,9	59,8	21,0	41,1
Gebied Oude Mijnstreek	97,2	38,1	69,6	59,6	21,9	41,4
zonder 9 gemeenten						
Nieuwenhagen	104,6	35,8	73,3	57,6	17,6	38,2
Schaesberg	97,2	13,0	61,3	56,8	6,6	33,7
Ubach over Worms	104,7	26,5	68,5	60,0	13,8	37,6
Eygelshoven	100,0	15,2	63,0	58,6	7,7	34,4
Bocholtz	103,5	34,0	71,4	58,4	17,9	39,0
Gebied Oude Mijnstreek	99,1	33,2	68,8	59,0	18,3	39,4
zonder 4 gemeenten						
Heerlen	103,6	30,5	69,2	60,1	16,9	39,3
Kerkrade	92,3	21,9	61,6	52,2	11,6	33,9
Hoensbroek	108,1	45,2	78,6	63,5	24,4	44,4
Brunssum	121,9	50,1	84,7	67,3	25,6	45,0
Gebied Oude Mijnstreek	98,2	30,4	67,5	57,5	16,6	38,1
Overig Zuid-Limburg						
zonder Maastricht	113,5	44,1	79,4	65,1	25,0	45,3
Maastricht	84,8	37,9	59,4	49,7	22,9	35,4
Gebied Overig Zuid-Limburg	100,4	41,0	69,8	58,2	24,0	40,6
Zuid-Limburg	100,1	37,3	69,4	58,3	21,3	39,4
Totaal Limburg	100,7	39,0	70,5	58,3	22,4	40,6

Gebieden en Gemeenten	De totale beroepsbevolking, uitgedrukt in procenten van de bevolking van 15 t/m 64 jaar en in procenten van de totale bevolking.									
	1930									
	In % van de bevolking van 15 t/m 64 jaar			Totaal			In % van de totale bevolking			Totaal
	M	V	Totaal	M	V	Totaal	M	V	Totaal	
Gebied Bergen-Gemep	101,4	27,6	64,3	56,6	16,0	36,5				
Gebied Venray-Horst	94,2	38,1	66,3	54,0	22,0	38,2				
Gebied Helden	99,6	36,7	68,8	57,4	21,5	40,0				
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	102,2	32,5	68,5	58,8	18,7	39,4				
Venlo	95,8	32,8	62,8	59,1	21,0	39,5				
Tegelen	92,3	37,3	65,6	58,2	24,0	41,8				
Gebied Venlo	96,2	33,8	64,6	58,8	21,2	40,0				
Noord-Limburg	97,0	34,7	65,6	57,0	20,8	39,1				
Gebied Beegden	97,3	49,5	73,4	55,7	29,1	42,8				
Gebied Echt	99,1	40,1	71,8	58,3	22,9	40,9				
Gebied Roermond zonder stad Roermond	97,9	33,8	67,3	57,1	19,7	39,2				
Roermond	89,9	35,8	61,1	54,2	22,4	37,5				
Gebied Roermond	94,2	34,8	62,9	55,8	21,0	38,4				
Gebied Weert zonder stad Weert	101,0	43,3	73,1	56,9	24,3	41,2				
Weert	94,9	47,3	72,3	54,4	27,0	41,4				
Gebied Weert	97,5	45,5	72,1	55,5	25,8	41,3				
Midden-Limburg	96,7	41,2	69,3	56,1	24,1	40,4				

Gebied Nwe. Mi.jnstreek z. Sittard en Geleen Sittard Geleen	98,2	24,9	63,9	57,5	13,9	36,6
	82,5	26,4	55,7	49,8	15,9	33,6
	98,0	17,8	60,7	58,5	10,0	25,2
	94,9	24,3	61,8	56,5	13,8	36,1
Gebied Oude Mi.jnstreek zonder 9 gemeenten Nisuenhagen Schaesberg Ubach over Worms Eygelshoven Rocholtz	98,6	27,6	65,7	58,4	15,7	38,1
	97,6	14,4	59,1	57,8	8,0	34,1
	95,8	17,4	59,3	58,0	10,1	35,1
	95,5	13,5	57,0	55,4	7,5	32,4
	97,5	21,0	66,6	67,9	13,1	44,2
	98,6	29,2	65,8	56,9	15,8	36,8
Gebied Oude Mi.jnstreek zonder 4 gemeenten Heerlen Kerkrade Hoensbroek Brunssum	96,4	22,5	62,9	58,6	12,8	36,9
	96,6	22,5	61,3	60,2	13,5	37,6
	92,2	20,5	58,8	57,3	12,3	36,0
	57,3	13,2	59,6	58,3	7,2	34,3
	98,1	12,6	57,9	55,5	6,7	31,9
Gebied Oude Mi.jnstreek Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht Maastricht	96,1	20,4	60,8	58,4	11,9	36,2
	98,3	38,1	68,9	59,2	22,7	41,2
	94,9	34,9	63,4	60,5	22,6	40,8
Gebied Overig Zuid- Limburg Zuid-Limburg	96,5	36,3	65,9	59,8	22,6	41,0
	96,0	26,8	62,7	58,5	16,0	38,1
Totaal Limburg	96,3	30,9	64,4	57,8	18,3	38,5

Gebieden en Gemeenten	De totale beroepsbevolking, uitgedrukt in procenten van de bevolking van 15 t/m 64 jaar en in procenten van de totale bevolking.						
	1947						
	In % van de bevolking van 15 t/m 64 jaar			In % van de totale bevolking			Totaal
M	V	Totaal	M	V	Totaal		
Gebied Bergen-Gennep	100,1	36,3	70,7	61,3	21,7	42,7	
Gebied Venray-Horst	96,3	44,0	70,7	55,4	25,5	40,8	
Gebied Helden	101,0	50,1	76,9	58,3	28,2	43,9	
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	101,4	35,8	69,7	60,4	21,2	41,7	
Tegelen	94,8	29,8	61,3	59,5	19,1	38,9	
Gebied Venlo	95,0	26,2	61,0	57,6	16,4	37,5	
Noord-Limburg	96,0	30,1	62,8	59,2	19,0	39,1	
Gebied Beegden	97,3	36,8	67,6	58,4	22,2	40,6	
Gebied Echt	97,8	46,2	71,4	56,5	27,2	41,7	
Gebied Roermond zonder stad Roermond	100,1	37,2	69,6	59,9	22,0	41,4	
Roermond	100,5	34,9	68,7	61,4	21,3	42,0	
Gebied Roermond	87,1	35,4	59,9	55,4	22,8	38,4	
Gebied Weert zonder stad Weert	94,1	35,2	64,4	58,6	21,9	40,2	
Weert	105,4	51,9	79,4	57,3	28,1	43,1	
Gebied Weert	94,6	44,1	70,3	53,4	25,4	40,1	
Midden-Limburg	98,8	47,1	73,8	55,0	26,5	41,3	
	97,0	40,7	69,1	57,4	24,3	41,0	

Gebied Nwe. Mijnstreek z. Sittard en Geleen	98,7 92,8 93,9	30,1 31,7 23,0	65,3 62,5 59,5	57,8 58,9 57,3	17,7 20,2 14,0	38,3 39,7 36,3
Gebied Nwe. Mijnstreek	95,9	28,8	63,1	57,3	17,3	37,9
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	96,9	32,2	65,4	57,6	19,3	39,0
Nieuwenhagen	93,8	24,4	59,7	59,7	15,4	37,8
Schaesberg	93,4	20,8	57,6	58,0	13,0	36,0
Ubach over Worms	93,8	20,6	57,8	57,3	12,8	35,5
Eygelshoven	94,2	20,7	59,4	61,8	13,0	38,2
Bocholtz	94,1	27,7	61,8	57,5	16,8	37,7
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	95,3	27,2	62,1	58,1	16,6	37,9
Heerlen	92,9	25,0	58,4	59,8	16,5	38,1
Kerkrade	89,6	22,9	57,0	58,2	14,9	37,1
Hoensbroek	94,8	21,3	59,4	59,1	13,1	36,9
Brunssum	94,6	19,0	57,9	60,1	11,9	36,4
Gebied Oude Mijnstreek	93,1	24,3	59,2	58,8	15,5	37,5
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht	97,1 92,9	38,3 29,0	68,2 60,0	58,6 59,4	22,8 18,7	40,9 38,5
Gebied Overig Zuid- Limburg	94,9	33,2	63,8	59,0	20,7	39,7
Zuid-Limburg	94,5	28,3	61,6	58,6	17,7	38,3
Totaal Limburg	95,3	32,1	64,0	58,3	19,7	39,3

Gebieden en Gemeenten	De totale beroepsbevolking, uitgedrukt in procenten van de bevolking van 15 t/m 64 jaar en in procenten van de totale bevolking.										
	1956										
	In % van de bevolking van 15 t/m 64 jaar			Totaal			In % van de totale bevolking			Totaal	
M	V	Totaal	M	V	Totaal	M	V	Totaal	M	V	Totaal
Gebied Bergen-Gennep	70,7	19,6	59,1	53,7	15,0	34,8					
Gebied Venray-Horst	64,5	14,4	54,2	50,5	10,9	31,0					
Gebied Helden	70,9	23,9	64,1	52,9	18,1	36,1					
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	71,6	21,3	61,0	54,0	16,5	35,6					
Venlo	70,5	19,5	55,6	55,2	15,3	34,9					
Tegelen	70,1	17,7	55,8	53,3	13,7	33,6					
Gebied Venlo	70,6	19,5	56,7	54,6	15,2	34,8					
Noord-Limburg	69,9	18,7	57,0	53,2	14,4	33,9					
Gebied Beegden	66,4	18,4	54,4	49,7	13,8	31,4					
Gebied Echt	71,8	18,1	58,0	54,4	13,9	34,5					
Gebied Roermond zonder stad Roermond	74,2	18,4	51,6	56,6	14,2	35,6					
Roermond	63,2	20,9	51,8	50,0	16,0	32,7					
Gebied Roermond	72,3	19,5	55,4	53,4	15,1	34,2					
Gebied Weert zonder stad Weert	77,7	22,8	70,0	56,5	16,7	37,2					
Weert	66,5	24,6	61,6	49,9	18,9	35,2					
Gebied Weert	70,5	23,9	64,6	52,3	18,6	36,0					
Midden-Limburg	69,3	20,3	58,0	52,6	15,5	34,2					

Gebied Nwe. Mijnstreek z. Sittard en Gelseen	73,9 68,0 70,0	16,7 14,5 14,9	49,9 51,9 55,8	54,6 53,5 54,4	12,7 11,5 11,8	34,2 32,5 33,6
Gebied Nwe. Mijnstreek	71,6	15,7	56,9	54,3	12,2	33,6
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	71,2	16,4	56,5	54,8	12,7	34,3
Nieuwenhagen	69,1	12,3	52,0	54,2	9,7	32,4
Schaesberg	69,6	12,7	52,6	54,7	10,1	32,7
Ubach over Worms	71,2	15,1	55,6	55,0	12,0	33,9
Eygelshoven	74,1	13,9	56,5	59,3	11,1	36,1
Bocholtz	73,1	18,9	60,0	54,8	14,4	35,3
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	71,3	15,3	58,8	55,1	11,8	34,0
Heerlen	70,1	15,6	53,1	55,7	12,4	35,5
Kerkrade	68,1	14,1	51,7	53,8	11,2	32,9
Hoensbroek	71,9	14,2	56,8	55,8	11,2	34,5
Brunssum	76,7	14,2	59,3	59,6	11,1	36,0
Gebied Oude Mijnstreek	71,3	14,8	54,8	55,5	11,7	34,0
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht	70,8 70,9	20,9 19,6	58,5 51,2	54,1 55,7	16,0 15,2	35,4 35,0
Gebied Overig Zuid- Limburg	70,8	20,3	57,0	54,9	15,6	35,2
Zuid-Limburg	71,1	16,8	55,9	55,1	13,1	34,3
Totaal Limburg	70,6	17,8	56,9	54,2	13,8	34,2

klassen. Dit overzicht geeft opmerkelijke cijfers te zien vooral voor de mannelijke beroepsbevolking, die - behalve voor 1956 - op het platteland zelfs groter was dan de bevolking in de leeftijd van 15-65 jaar. Dit verschijnsel wordt sterk beïnvloed door de agrarische beroepsbevolking, omdat deze zijn arbeid doorgaans niet op 65-jarige leeftijd beëindigt. Voorts is van invloed een relatief geringere deelname in sommige gebieden aan het voortgezet onderwijs en de aanwezigheid van gestichtsbefolking zonder beroep. Een scheiding tussen de steden en de verstedelijkte gebieden enerzijds en het platteland anderzijds komt in deze cijfers duidelijk naar voren. De deelname van de vrouwelijke bevolking aan het bedrijfsleven is opmerkelijk gedaald; in de agrarische gebieden is zij nog het hoogst. Een verdeling van de vrouwelijke beroepsbevolking in gehuwde en ongehuwde vrouwen kon uit dit overzicht niet worden gegeven; zodoende was het ook niet mogelijk iets naders mede te delen over de grootte van het aantal gehuwde arbeidsters.

Indien wij de verhouding vergelijken van de beroepsbevolking tot de produktieve leeftijdsklasse in Limburg en het Rijk, dan blijkt, dat ook voor het Rijk het cijfer van de mannelijke beroepsbeoefenaren op ongeveer gelijke hoogte ligt als dat van de mannelijke produktieve leeftijdsgroep; voor de vrouwen verschilt deze verhouding echter met Limburg.

Het aandeel van de beroepsbevolking in de totale bevolking van Limburg wijst voorts nog op een merkwaardige tendens. Het percentage van de beroepsbevolking onderging een daling, terwijl voor het Rijk dit percent toenam. Deze daling trad vooral op in de meest geïndustrialiseerde gebieden sedert 1909. Voor een belangrijk deel blijken de verschillen overigens te zijn terug te brengen tot een dalend aandeel van de vrouwen in de beroepsbevolking. Hoewel de uiteenlopende telcriteria hierbij een rol kunnen spelen, is de verklaring vooral hierin gelegen, dat de bereidheid tot het medewerken in het gezinsbedrijf en het aanvaarden van een aanvullende werkgelegenheid

afnemen.

Vervolgens dienen de beroepsgroepen nader te worden geanalyseerd naar de bestaansbronnen, waarin zij werkzaam zijn. Daartoe werden, zoals gezegd, drie hoofdsectoren onderscheiden, de twee primaire produktietakken, landbouw en industrie, en de dienstverlenende beroepen, huiselijke diensten, onderwijs, bank- en credietwezen, enz. De ongelijke mogelijkheden van de diverse economische bestaansbronnen hebben gedurende de laatste eeuw een grondige wijziging teweeggebracht in de beroepsstructuur. Er hebben zich niet alleen belangrijke verschuivingen voorgedaan tussen de primaire, de secundaire en de tertiaire sector, ook binnen deze sectoren hadden veranderingen plaats, die sterk verschillen van het ene gebied tot het andere.

Vooraf willen wij wijzen op het nauwe verband tussen beroepsstructuur en bevolkingsontwikkeling. Zoals reeds vroeger werd betoogd, danken de steden hun sterke groei gedurende de laatste eeuw voornamelijk aan een migratieoverschot. Dit verschijnsel is geen typisch verschijnsel van de laatste honderd jaren, maar gaat veel verder terug in de historie. Het ontstaan van de steden is veelal een gevolg geweest van de differentiatie in het produktieproces. Die differentiatie bracht een verdeling teweeg tussen de oorspronkelijk geheel agrarische bevolking in twee groepen, namelijk in een groep, die de grond bleef bewerken en een groep, die zich concentreerde in de stedelijke centra. De steden werden zodoende centra van secundaire en tertiaire produktie, de plaatsen van handel, nijverheid en verkeer. Door de beperkte oppervlakte cultuurgrond heeft er de eeuwen door steeds een blijvende trek naar de stad plaats gehad, waardoor de ontwikkeling van handel en nijverheid parallel verliep met de bevolkingsconcentratie. De trek naar de stad en de migratie in het algemeen impliceert een verandering in werkgelegenheidsmogelijkheden. De veranderingen in produktie en werkgelegenheid zijn derhalve zowel oorzaak als gevolg van de wijzigingen in de

beroepsstructuur.

De gewijzigde beroepsstructuur van de laatste eeuw weerspiegelt de veranderde belangrijkheid van de verschillende bestaansmiddelen. Uit het eerste overzicht betreffende de verdeling van de beroepsbevolking bleek de afnemende betekenis van de landbouw en de mogelijkheden, die de industrie in toenemende mate heeft geboden voor de bevolking om in haar levensonderhoud te voorzien.

Limburg kreeg in deze eeuw een meer gedifferentieerde structuur, toen de agrarische homogeniteit door de opkomst van de mijnindustrie en de industrialisatie in andere streken werd doorbroken.

Een tijd van snel opgaande conjunctuur toont Limburg in 1930 reeds als een sterk geïndustrialiseerde provincie. Door deze industrievestiging ontstonden nieuwe bevolkingsconcentraties, waarbij vooral de Mijnstreek op de voorgrond trad.

Waar geen industrievestiging plaats had, bleef een verspreide bevolking bestaan, omdat buiten de mijnbouw en de overige industrietakken er relatief weinig andere mogelijkheden open stonden. De opnamecapaciteit in de landbouw werd steeds geringer. Hoezeer de landbouw in 1930 reeds in een impasse was geraakt, toont het cijfer van de gemiddelde bedrijfsgrootte aan. In Limburg bedroeg dit 7,1 ha tegen een Rijksgemiddelde van 9,8 ha. In 1930 was nog slechts 24,5 % van de beroepsbevolking van Limburg in de landbouw werkzaam; in het Rijk 31 %. Ter illustratie van de beroepsstructuur van Limburg in de dertiger jaren geven wij hierbij een tabel betreffende de verdeling van het volksinkomen van Limburg per bedrijfstak in 1938 (ontleend aan het Maandschrift C. B. S. 1940).

Bedrijfstakken	In pct. tot het per bedrijfs-tak geproduceerde inkomen in Ned.	In pct. van het totale volksinkomen van Limburg
land- en tuinbouw	13	11
nijverheid	9	47
handel en verkeer	9	13
bank- en verzekeringswezen	3	1
overheid, onderwijs		
vrije beroepen, enz.	6	16
woningdiensten	4	8
huiselijke diensten, godsdienst	7	4

Uit deze opstelling blijkt, dat Limburg zelfs toen reeds de meest geïndustrialiseerde provincie was, terwijl de relatieve economische betekenis van de land- en tuinbouw aanzienlijk was verminderd. Hoewel het aantal personen, werkzaam in de landbouw, in absolute grootte nog wel is toegenomen door bedrijfsintensivering, ontginningsmogelijkheden, ruilverkavelingsprojecten e.d. is toch het relatieve aandeel van de landbouw regelmatig gedaald.

Na 1930 hebben de jaren van crisis en oorlog weliswaar de ontwikkeling doen stagneren, zodat de beroepstelling 1947 niet meer zo'n grote verschillen aanwijst, maar in de na-oorlogse periode van economische opgang is weer een nieuw tijdvak ingeluid, waarvan de globale resultaten van de woningtelling 1956 een bewijs afleggen. Het is niet de bedoeling de recente ontwikkeling verder te becommentariëren; over de industrialisatie van Limburg in de afgelopen jaren is reeds overvloedige litera-

tuur verschenen 1). Wij volstaan hier verder met een verwijzing naar onze artikelen over dit onderwerp in het Jaarboek 1955 en 1956. Aan de ontwikkeling van de landbouw en de verzorgende sector hopen wij later nog afzonderlijk aandacht te besteden.

De verdeling van de beroepsbevolking in de verschillende sociaal-geografische gebieden hebben wij geanalyseerd in tabel 9, zie pp. 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114 en 115. Hierbij werd wederom een onderscheid gemaakt tussen de grotere gemeenten en het omliggende plattelandsgebied. Uit dit overzicht kan

- 1) Over de beroepsstructuur van Limburg vindt men o. a. gegevens bij:

Dr H. C. W. Roemen, De groei van de personeelsbezetting in de Nederlandse provincies gedurende de periode 1950-1958, in Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, november 1959.

Schatting van de aanwas van het aantal personen in de produktieve leeftijdsklassen in Limburg in de periode 1951-1961.

Maastricht, 1952. Uitgave: E. T. I. L.

Drs J. J. J. v. d. Venne, Structuurveranderingen in de Zuid-Limburgse samenleving en de daarmee samenhangende sociaal-economische vraagstukken.

Maastricht, 1954.

Dr H. C. W. Roemen, Drs W. P. C. Toonen, P. C. A. 't Hoen, Drs L. W. Haas, Verkenningen omtrent het huidige en toekomstige personeelsvraagstuk in de mijnbouw in Nederlands Limburg.

Luxemburg, 1957. In: Regionale studies Werkgelegenheid E. G. K. S.

E. T. I. L., 1932-1957. Een kwart eeuw welvaartsbevordering in Limburg.

Maastricht, 1957.

Arbeidsmarktbeschrijving in de provincie Limburg. Jaarlijkse uitgaven sedert 1954.

Voor een uitvoeriger oriëntatie raadplege men het opgenomen literatuuroverzicht.

het volgende geconcludeerd worden:

De cijfers over de agrarische beroepsbevolking tonen duidelijk de verandering in de economische structuur van Limburg aan, dat in de vorige eeuw nog een overwegend agrarisch gewest was. In 1909 was in alle gebieden van Limburg - met uitzondering dan van de steden en de kerngemeenten in de oude Mijnstreek - de landbouw nog hoofdmiddel van bestaan. In 1930 is deze toestand al aanmerkelijk anders; in slechts 43 gemeenten was meer dan de helft van de mannelijke beroepsbevolking in de landbouw werkzaam. De landvlucht was het grootst in de Mijnstreek; daar uitte zich dit ook in een absolute vermindering van het aantal agrariërs. Ook het aantal vrouwen, werkzaam in de landbouw, was in 1930 evenredig gedaald.

Na de oorlog zijn de mogelijkheden in de landbouw nog verder ingekrompen en derhalve ook de agrarische beroepsbevolking. In 1947 telde Limburg nog 27 gemeenten, waar de meerderheid van de bevolking in de landbouw een bestaan vond; in 1956 was dit aantal tot vier gedaald. In Noord- en Midden-Limburg zijn er evenwel nog gebieden, waar de landbouw van groot belang is, zoals de gebieden Helden e.o., Venray-Horst, de omgeving van Weert, het gebied Bergen-Gennep en het gebied Beegden e.o. In deze gebieden zijn de vrouwen op grotere schaal in de landbouw werkzaam dan de mannen. Klaarblijkelijk heeft de man in veel gevallen zijn hoofdberoep buiten de landbouw gevonden, terwijl de vrouw in het veelal kleine boerenbedrijf blijft ingeschakeld. Hierop wijst ook het groter wordend aantal particuliere landgebruikers in de grootte-klasse van 1 tot 5 ha.

Het verloop van de industriële beroepsbevolking vertoont een tegengesteld beeld. Hier treden andere gebieden en streken op de voorgrond. In 1909 is de industriële beroepsbevolking nog grotendeels geconcentreerd in de oude Mijnstreek; daarbuiten is enkel nog in de gemeente Tegelen meer dan de helft van de beroepsbevolking werkzaam in de industrie. Opmerkelijk is, dat Maastricht zijn vanouds overwe-

Tabel 9.	De beroepsbevolking in percentages van de mannelijke en vrouwelijke beroepsbevolking.									
	1909									
	Industrie			Landbouw			Verzorgings- bedrijven en -beroepen			
	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V
Gebieden en Gemeenten										
Gebied Bergen-Gennep	15,6	2,6	63,6	42,3	21,1	55,1				
Gebied Venray-Horst	20,4	5,7	58,9	47,3	20,7	47,0				
Gebied Halden	20,3	7,6	65,7	58,3	14,0	34,1				
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	28,6	5,6	51,3	63,7	20,1	30,7				
Venlo	26,1	16,8	17,1	4,5	56,8	78,7				
Tegelen	50,5	5,7	6,1	1,4	43,4	92,9				
Gebied Venlo	32,0	11,8	22,6	15,1	45,4	73,1				
Noord-Limburg	24,0	8,0	47,1	36,2	28,9	55,8				
Gebied Beegden	14,6	3,1	67,4	68,6	18,0	28,3				
Gebied Echt	14,3	6,1	70,1	68,8	15,6	25,1				
Gebied Roermond zon- der stad Roermond	19,2	3,8	64,2	69,8	16,6	26,4				
Roermond	36,4	11,0	5,7	3,0	57,9	86,0				
Gebied Roermond	27,1	7,5	37,3	35,1	35,6	57,4				
Gebied Weert zonder stad Weert	10,2	3,7	78,7	79,8	11,1	16,5				
Weert	29,5	5,4	42,8	57,0	27,7	37,6				
Gebied Weert	19,9	4,6	60,7	68,7	19,4	26,7				
Midden-Limburg	20,6	5,4	54,9	58,0	24,5	36,6				

Gebied Nwe. Mi.jnstreek z. Sittard en Geleen	21,9 36,6 30,2	4,2 2,2 4,6	60,1 17,5 54,9	66,5 11,2 66,5	18,0 45,9 14,9	29,3 86,6 28,9
Gebied Nwe. Mi.jnstreek	25,5	3,8	51,3	54,4	23,2	41,8
Gebied Oude Mi.jnstreek zonder 9 gemeenten	24,6	5,9	52,8	53,4	22,6	40,7
Nieuwenhagen	63,6	2,7	17,9	16,8	18,5	80,5
Schaesberg	69,6	10,6	15,6	35,5	14,8	53,9
Ubach over Worms	54,9	15,0	24,4	34,3	20,7	50,7
Eygelshoven	57,5	25,0	8,3	15,9	34,2	59,1
Bocholtz	67,4	22,4	22,5	68,8	13,1	31,2
Gebied Oude Mi.jnstreek zonder 4 gemeenten	40,4	8,2	38,6	46,9	21,0	44,9
Heerlen	57,5	9,3	16,8	16,7	25,6	74,0
Kerkrade	72,5	26,9	5,6	10,1	21,9	63,0
Hoensbroek	43,5	7,5	38,4	64,2	18,1	28,3
Brunssum	26,8	5,5	41,9	50,3	31,2	44,2
Gebied Oude Mi.jnstreek	52,6	11,9	25,0	34,2	22,4	53,9
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht Maastricht	30,5 44,8	12,2 41,4	40,3 -	47,4 -	29,2 55,2	40,4 58,6
Gebied overig Zuid- Limburg	36,0	25,8	24,8	25,3	39,2	48,9
Zuid-Limburg	39,1	18,8	30,1	32,5	30,8	49,7
Totaal Limburg	31,3	12,9	39,7	40,1	29,0	47,0

Tabel 9.		De beroepsbevolking in percentages van de mannelijke en vrouwelijke beroepsbevolking.									
		1930									
		Industrie			Landbouw			Verzorgings- bedrijven en -beroepen			
Gebieden en Gemeenten		M	V	M	V	M	V	M	V	M	V
Gebied Bergen-Gennep		28,2	6,3	52,5	36,8	19,3	56,9	19,3	36,8	19,3	56,9
Gebied Venray-Horst		26,1	4,9	59,5	61,4	14,4	33,7	14,4	61,4	14,4	33,7
Gebied Helden		33,3	9,2	47,6	51,8	19,1	39,0	19,1	51,8	19,1	39,0
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen		45,4	11,2	42,0	47,3	12,6	41,5	12,6	47,3	12,6	41,5
Venlo		44,9	21,1	13,8	3,8	41,3	75,1	41,3	3,8	41,3	75,1
Tegelen		69,0	17,5	6,6	1,3	24,4	81,2	24,4	1,3	24,4	81,2
Gebied Venlo		50,9	16,8	18,3	11,3	30,8	71,9	30,8	11,3	30,8	71,9
Noord-Limburg		38,0	10,7	39,3	36,4	22,7	52,9	22,7	36,4	22,7	52,9
Gebied Beegden		26,1	4,4	60,3	63,8	13,6	31,8	13,6	63,8	13,6	31,8
Gebied Echt		40,2	6,4	44,9	55,4	14,9	38,2	14,9	55,4	14,9	38,2
Gebied Roermond zon- der stad Roermond		39,5	6,1	42,7	61,2	17,8	32,7	17,8	61,2	17,8	32,7
Roermond		49,2	15,8	3,9	1,5	46,9	82,7	46,9	1,5	46,9	82,7
Gebied Roermond		43,8	11,2	25,8	29,8	30,4	59,0	30,4	29,8	30,4	59,0
Gebied Weert zonder stad Weert		13,8	4,3	75,8	81,4	10,4	14,3	10,4	81,4	10,4	14,3
Weert		43,4	14,6	32,9	51,2	23,7	34,2	23,7	51,2	23,7	34,2
Gebied Weert		30,3	10,0	51,8	63,6	17,9	26,4	17,9	63,6	17,9	26,4
Midden-Limburg		36,0	8,6	42,8	51,1	21,2	40,3	21,2	51,1	21,2	40,3

Gebied Nwe. Mijnstreek z. Sittard en Geleen Sittard Geleen	55,8 59,2 77,7	8,1 10,8 13,2	29,9 8,3 8,0	49,1 6,3 6,2	14,3 32,5 14,3	42,8 82,9 80,8
Gebied Nwe. Mijnstreek	61,0	9,6	20,5	30,2	18,5	60,2
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	57,2	10,7	22,9	38,6	19,9	50,7
Nieuwenhagen	81,6	20,0	4,9	7,0	13,5	73,0
Schaesberg	84,5	14,4	3,4	8,5	12,1	77,1
Ubach over Worms	82,5	16,1	7,1	15,3	10,4	68,6
Eygelshoven	85,9	10,9	1,5	3,2	12,6	85,9
Boholtz	74,8	14,2	17,1	47,3	8,1	38,5
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	70,4	12,4	13,9	29,3	15,7	58,3
Heerlen	73,4	12,5	2,8	3,2	23,8	84,3
Kerkrade	85,2	14,7	2,1	3,9	12,7	81,4
Hoensbroek	83,5	10,7	2,5	4,1	14,0	85,2
Brunssum	88,4	18,6	2,0	4,2	9,6	77,2
Gebied Oude Mijnstreek	77,3	13,2	6,1	12,4	16,6	74,4
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht Maastricht	49,5 60,7	11,8 35,8	29,7 5,2	44,5 3,0	20,7 34,1	43,7 61,2
Gebied Overig Zuid- Limburg	55,3	24,8	17,0	22,0	27,7	53,2
Zuid-Limburg	67,1	18,4	12,3	19,9	20,6	61,7
Totaal Limburg	56,3	14,5	22,6	30,9	21,1	54,6

Tabel 9. De beroepsbevolking in percentages van de mannelijke en vrouwelijke beroepsbevolking.

Gebieden en Gemeenten	1947									
	Industrie			Landbouw			Verzorgings- bedrijven en -beroepen			V
	M	V		M	V		M	V		
Gebied Bergen-Gemep	32,5	10,4	42,6	44,1	24,9	45,5				
Gebied Venray-Horst	28,4	5,9	52,1	54,8	19,5	39,3				
Gebied Helden	20,5	7,8	58,3	69,8	21,2	22,3				
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	47,3	12,6	34,4	51,0	18,3	36,4				
Venlo	45,7	18,2	11,5	12,0	42,8	69,8				
Tegelen	66,0	25,9	8,6	6,7	25,4	57,4				
Gebied Venlo	50,3	18,9	15,4	19,1	34,3	62,0				
Noord-Limburg	38,4	10,2	34,2	41,2	27,4	48,6				
Gebied Beegden	31,8	7,2	46,3	51,2	21,9	41,6				
Gebied Echt	43,2	11,4	18,8	46,9	38,0	41,7				
Gebied Roermond zonder stad Roermond	43,5	10,8	30,5	43,6	25,9	45,6				
Roermond	42,8	12,9	3,8	3,0	53,4	84,1				
Gebied Roermond	43,2	11,9	18,8	22,4	38,0	65,7				
Gebied Weert zonder stad Weert	24,7	14,3	59,1	53,6	16,2	32,1				
Weert	47,3	18,2	23,3	37,1	29,4	44,7				
Gebied Weert	37,9	13,9	39,0	52,8	23,1	33,3				
Midden-Limburg	39,9	11,4	32,5	41,7	27,6	46,9				

Gebied Nwe. Mijnstreek z. Sittard en Geleen	59,0 60,1 76,2	13,4 19,3 23,3	20,3 6,5 4,3	37,8 8,0 10,4	20,7 33,4 19,5	48,8 72,7 66,3
Gebied Nwe. Mijnstreek	63,0	16,8	13,6	25,0	23,4	58,2
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	61,9	17,3	17,9	31,8	20,2	50,9
Nieuwenhagen	75,1	31,9	4,5	8,1	20,4	60,0
Schaesberg	77,1	27,4	4,2	5,7	18,7	66,9
Ubach over Worms	77,8	32,4	4,7	6,6	17,5	61,0
Eygelshoven	76,9	24,3	2,3	2,5	20,8	73,2
Bocholtz	73,3	28,9	12,1	20,4	14,6	50,7
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten.	69,5	22,2	11,5	22,1	19,0	55,7
Heerlen	65,7	21,6	2,5	3,8	31,8	74,6
Kerkrade	74,2	30,6	2,9	3,6	22,9	65,8
Hoensbroek	75,6	26,0	2,4	3,5	22,0	70,5
Brunssum	71,2	25,2	1,5	2,9	27,3	71,9
Gebied Oude Mijnstreek	70,5	24,6	5,4	9,9	24,1	65,5
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht	49,0 52,4	14,7 26,7	24,9 4,3	36,4 4,4	26,1 43,3	48,9 68,9
Gebied Overig Zuid- Limburg	50,8	20,4	14,5	21,2	34,7	58,4
Zuid-Limburg	62,5	21,3	10,1	17,5	27,3	61,2
Totaal Limburg	53,7	17,1	18,8	28,1	27,5	54,8

Tabel 9. De beroepsbevolking in percentages van de mannelijke en vrouwelijke beroepsbevolking.

Gebieden en Gemeenten	1956				
	Landbouw			Industrie en verzorgings- bedrijven en beroepen	
	M	V	M	V	
Gebied Bergen-Gemep	29,5	28,2	70,5		71,8
Gebied Venray-Horst	39,9	37,8	60,1		62,2
Gebied Helden	43,3	54,7	56,7		45,3
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	21,4	37,2	78,6		62,8
Venlo	8,1	7,5	91,9		92,5
Tegelen	3,2	1,2	96,8		98,8
Gebied Venlo	9,7	12,3	90,3		87,7
Noord-Limburg	24,1	25,9	75,9		74,1
Gebied Beegden	31,6	40,9	68,4		59,1
Gebied Echt	17,5	21,1	82,5		78,9
Gebied Roermond zonder stad Roermond	16,9	21,3	83,1		78,7
Roermond	1,7	1,2	98,3		98,8
Gebied Roermond	10,1	10,8	89,9		89,2
Gebied Weert zonder stad Weert	40,2	51,2	59,8		48,8
Weert	13,6	25,6	86,4		74,4
Gebied Weert	24,0	34,4	76,0		65,6
Midden-Limburg	19,1	25,0	80,9		75,0

Gebied Nwe. Mijnstreek z. Sittard en Geleen	11,5 2,8 2,1	13,6 2,5 4,7	88,5 97,2 97,9	86,4 97,5 95,3
Gebied Nwe. Mijnstreek	7,1	8,9	92,9	91,1
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	10,9	15,8	89,1	84,2
Nieuwenhagen	2,4	2,2	97,6	97,8
Schaesberg	1,6	2,7	98,4	97,3
Ubach over Worms	3,2	4,9	96,8	95,1
Eygelshoven	1,0	0,6	99,0	99,4
Bocholtz	9,0	23,4	91,0	76,6
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	6,6	10,7	93,4	89,3
Heerlen	1,4	2,0	98,6	98,0
Kerkrade	1,5	1,9	98,5	98,1
Hoensbreek	1,1	0,8	98,9	99,2
Brunssum	0,6	1,0	99,4	99,0
Gebied Oude Mijnstreek	3,0	4,6	97,0	95,4
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht Maastricht	16,5 1,7	21,1 1,9	83,5 98,3	78,9 98,1
Gebied Overig Zuid- Limburg	8,8	11,2	91,2	88,8
Zuid-Limburg	5,7	8,0	94,3	92,0
Totaal Limburg	11,7	15,3	88,3	84,7

gend industrieel karakter in 1909 niet meer in die mate demonstreert. De totale mannelijke industriële beroepsbevolking daalde in deze stad van 64 % in 1889 tot 45 % in 1909.

In 1930 heeft de industrie als bestaansbron een overheersende plaats veroverd in heel Zuid-Limburg en eveneens in het gehele gebied Venlo en in de gemeenten Roermond, Echt en Weert. In Zuid- en Midden-Limburg zijn er velen, die in dagelijks pendelverkeer werk vinden in de mijnen.

De beroepstelling 1947 geeft aan deze ontwikkeling een versterkt accent. Het verloop sindsdien was moeilijker te achterhalen. Om de veranderingen in de beroepsstructuur na de oorlog iets nader te kunnen ontleden, hebben wij een andere maatstaf moeten kiezen, omdat de woningtelling 1956 geen verdeling geeft tussen de beroepsbevolking, werkzaam in de industrie en in de verzorgingssector. Als gegeven, dat een inzicht kan bieden in de beroepssamenstelling, hebben wij daarom genomen het totaal aantal arbeiders en employé's in percenten van het totaal aantal werkenden, vergeleken tussen 1947 en 1956. Deze indeling is weergegeven in tabel 10, zie pp. 118 en 119.

Uit dit benaderend gegeven volgt, dat het aantal personen, werkzaam in loondienst, in de vergeleken periode over de gehele lijn is toegenomen. Op een enkele uitzondering na bedraagt het aantal arbeiders en employé's meer dan de helft van het totaal aantal werkenden; in de grotere bevolkingsconcentraties komen zij zelfs tot 80 à 90 % van de werkzame beroepsbevolking. Het is opmerkelijk, dat de groei van de onzelfstandige beroepsbevolking juist het grootst was in de gebieden, die tot dan toe nog voor een groot deel agrarisch waren ingesteld, zoals uit de berekende indexcijfers blijkt.

Het aantal vrouwen, werkzaam in de industrie tussen 1947 en 1956, onderging eveneens een uitbreiding. Aanvankelijk was dit percentage alleen beduidend voor de gemeenten Maastricht en Kerkrade. In de loop der jaren is een steeds groter deel

van de vrouwelijke beroepsbevolking in de industrie gaan werken, met name in de grotere bevolkingsconcentraties in de Mijnstreek en in de gemeenten Venlo, Tegelen en Weert. In Maastricht daarentegen is het aandeel van de vrouwen in de industriële beroepsbevolking verminderd.

Een concentratie van bevolking doet het aantal personen, werkzaam in de verzorgingssector, toenemen. Dit blijkt nog uit het overzicht van tabel 9. In de steden Maastricht, Sittard, Roermond en Venlo is een aanmerkelijk deel van de mannelijke beroepsbevolking in deze sector werkzaam. In deze oudere steden zijn van oudsher tal van dienstverlenende beroepen geconcentreerd: onderwijs, vrije beroepen, overheidsdiensten en eredienst. Ook het verzorgingsapparaat is in deze plaatsen verder uitgebouwd. Dit verklaart waarom in de plattelandsgebieden slechts weinig mannen in de verzorgingsbedrijven en -beroepen een bestaan vinden. Dit geldt opmerkelijkerwijze ook voor de mannelijke beroepsbevolking in de Mijnstreek, waar met name de middenstandszaken pas relatief laat tot ontwikkeling zijn gekomen 1).

Van de vrouwelijke beroepsbevolking in de dienstverlenende sector kan men niet van zulke grote onderlinge verschillen spreken, tenminste voor de latere jaren. Dit hangt waarschijnlijk samen met de pendel van veel meisjes en jonge vrouwen naar de stad, die daar in de verzorgingssector werken. Verschillen kan men nochtans ook hier opmerken tussen het platteland en de stad en de stedelijke gebieden.

- 1) Waarschijnlijk hebben wij hier met een "time-lag" te maken, hetgeen niet verwonderlijk is bij de zeer snelle ontwikkeling van de mijnindustrie. Sedert 1930 wordt echter grotendeels deze achterstand van de verzorgende sector in vrij snel tempo ingehaald. Zie:

Dr H. Dekkers C.S.S.R., Korte schets van de sociaal-economische, demografische en politieke geschiedenis van het dekenaat Schaesberg, gedurende de laatste 50 jaar, Wittem 1958, blz. 6 v. v.

Tabel 10. Het totaal aantal mannelijke en vrouwelijke employé's en arbeiders in procenten van het totaal aantal werknemers in 1947 en 1956	1947	1956	Indexcijfer 1947 = 100.
Gebieden en Gemeenten			
Gebied Bergen-Gennep	49,0	61,8	126,1
Gebied Venray-Horst	39,9	52,4	131,3
Gebied Helden	31,6	46,4	146,8
Gebied Venlo zonder Venlo en Tegelen	52,2	63,9	122,4
Venlo	74,2	75,8	102,2
Tegelen	74,3	82,1	110,5
Gebied Venlo	65,4	74,4	113,8
Noord-Limburg	51,4	63,7	123,9
Gebied Beegden	42,2	56,8	134,6
Gebied Echt	50,9	70,6	138,7
Gebied Roermond zonder stad Roermond	55,8	71,9	128,9
Roermond	70,5	77,6	110,1
Gebied Roermond	62,5	74,5	119,2
Gebied Weert zonder stad Weert	32,5	50,2	154,5
Weert	57,3	72,0	125,6
Gebied Weert	46,9	63,8	136,0
Midden-Limburg	52,2	67,7	129,7

Gebied Nwe. Mijnstreek z. Sittard en Geleen Sittard Geleen	63,2 72,3 76,5	78,6 84,7 87,3	124,4 117,2 114,1
Gebied Nwe. Mijnstreek	68,4	82,2	120,2
Gebied Oude Mijnstreek zonder 9 gemeenten	74,0	81,2	109,5
Nieuwenhagen	79,9	89,1	111,5
Schaesberg	80,3	89,4	111,3
Ubach over Worms	80,5	85,8	106,6
Eygelshoven	78,7	88,9	113,0
Bocholtz	77,2	81,2	105,2
Gebied Oude Mijnstreek zonder 4 gemeenten	76,8	84,5	110,0
Heerlen	80,9	88,2	109,0
Kerkrade	81,6	88,7	108,7
Hoensbroek	80,2	87,9	109,6
Brunssum	84,3	91,9	109,1
Gebied Oude Mijnstreek	78,8	86,5	109,8
Overig Zuid-Limburg zonder Maastricht Maastricht	59,3 76,2	70,6 83,5	119,1 109,6
Gebied Overig Zuid- Limburg	67,6	77,3	114,3
Zuid-Limburg	73,7	83,0	112,6
Totaal Limburg	67,7	76,3	112,7

Tabel 11. Indeling van de bevolking naar kerkelijke gezindte, in procenten voor Limburg en het Rijk voor de jaren 1849 t/m 1947.

Jaar	Gebied	Rooms-katholiek	Nederd. Hervormd	Gereformeerd	Israëliet	Overige 1) kerkelijke gezindten	Geen 1) kerke-nootschap
1849	Limburg Rijk	97,1	1,9	-	0,6	0,2	4,7
		38,2	54,9	1,3	1,9		
1859	Limburg Rijk	97,6	1,5	-	0,6	0,1	3,6
		37,2	55,3	2,0	1,9		
1869	Limburg Rijk	97,7	1,4	-	0,6	0,1	3,6
		36,5	55,0	3,0	1,9		
1879	Limburg Rijk	98,0	1,2	-	0,6	0,18	0,02
		35,9	54,8	3,5	2,0	3,5	0,3
1889	Limburg Rijk	98,0	1,2	-	0,5	0,27	0,03
		35,4	48,9	8,2	2,2	3,8	1,5
1899	Limburg Rijk	98,1	1,2	-	0,4	0,26	0,04
		35,1	48,6	8,2	2,0	3,8	2,3
1909	Limburg Rijk	97,6	1,2	0,2	0,2	0,38	0,15
		35,0	44,3	9,4	1,8	4,5	5,0
1920	Limburg Rijk	94,6	3,0	1,2	0,2	2,0	0,5
		35,6	41,3	9,1	1,7	4,5	7,8
1930	Limburg Rijk	93,4	2,9	0,6	0,14	2,0	1,0
		36,4	34,5	8,7	1,4	3,9	14,4
1947	Limburg Rijk	94,5	2,8	0,6	0,06	2,9	1,3
		38,5	31,5	9,7	0,1	3,6	17,0

1) De volkstellingen van 1849, 1859 en 1869 geven geen afzonderlijke cijfers voor deze beide groepen. De vermelde getallen zijn de totalen van beide groepen.

Par. 6 De indeling van de bevolking naar kerkelijke gezindte.

De toeneming van de bevolking van Limburg in de afgelopen eeuw ging gepaard met belangrijke veranderingen in de samenstelling der bevolking naar kerkelijke gezindte. Voor het registreren van deze veranderingen hebben wij ons gebaseerd op de indeling naar godsdienst, zoals deze resulteert in de uitkomsten van de tienjaarlijkse volkstellingen.

In het midden van de vorige eeuw waren de kerkelijke verhoudingen in Limburg vrij stabiel. Onkerkelijkheid (d. w. z. de aanwezigheid van personen, tot geen kerkgenootschap behorend) was vrijwel onbekend; bijna honderd percent van de bevolking was Rooms-Katholiek. Sedert de sociale en economische evolutie in het begin van deze eeuw kwam hierin verandering vooral onder invloed van de migratie naar de Mijnstreek. In haar geheel bleef de bevolking van Limburg echter Rooms-Katholiek.

Ten opzichte van de godsdienstige samenstelling van de bevolking van Nederland toont Limburg dan ook een geheel ander beeld, zoals blijkt uit het cijfer van de kerkelijke groeperingen in Limburg en het Rijk per 100 inwoners, zie tabel 11, pag. 120.

Limburg was in de vorige eeuw een Katholiek gewest (97 à 98 % Rooms-Katholiek) in een overwegend Protestantse natie (57 à 60 % Protestant). Deze aparte positie had Limburg gemeen met nog enige andere gewesten en streken in Nederland. In hoofdzaak dekken de Katholieke gewesten zich met de voormalige Generaliteitslanden (oostelijk Zeeuws-Vlaanderen, Noord-Brabant en Limburg) of met gebieden, die eerst laat aan het grondgebied van de Unie werden toegevoegd (zoals Twente, De Lijmers en het Land van Maas en Waal pas na het Twaalfjarig Bestand). Daar had de Contra-Reformatie haar werking reeds doen gevoelen en was de bevolking het oude geloof

trouw gebleven.

Deze toestand bleef in grote trekken gehandhaafd tot ongeveer 1880. Sindsdien wijzigt dit beeld zich in snel tempo. Allereerst treedt er een splitsing op van de protestantse bevolkingsgroep, toen omstreeks 1880 de Gereformeerde Kerken zich afscheidden van de Hervormde Kerk en zich verenigden met de Christelijk Gereformeerden. De Nederlands Hervormden waren toen niet langer meer de meerderheidsgroep van ons volk.

Het aandeel van de Katholieken in ons land liep tussen 1830 en 1910 terug van 39 tot 35 %, verklaarbaar door een relatief geringer geboorte-overschot als gevolg van minder en latere huwelijken 1).

Nog veel groter was echter de achteruitgang van de Protestantse groepen, die zowel in absoluut als in relatief aantal steeds verder terugliepen. Tegenover deze achteruitgang van de Protestanten vertoont Nederland sedert 1889 een sprongsgewijze aanwas van de groep onkerkelijken, die in 1947 al tot 17 % van de bevolking was gestegen.

Limburg heeft in dit opzicht een afwijkend verloop. Zowel de Protestantse groepen als de groep onkerkelijken vertoonden in deze provincie een toename. Het relatieve aandeel van de Katholieken daalde van 98,1 % in 1899 tot 94,5 % in 1947. De groep van de Joden werd in omvang nog geringer dan vroeger.

De veranderingen in de godsdienstige samenstelling van de bevolking hebben wij niet per sociaal-geografisch gebied weergegeven, maar enkel voor die gemeenten, waar de indeling naar godsdienstige gezindte het meest afwijkend beeld vertoont. Deze opstelling komt tot uitdrukking in tabel 12, zie pp. 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129 en 130.

Hoewel procentsgewijs het aantal niet-Katholieken in Limburg betrekkelijk gering was, zijn er toch enkele gemeenten, waar van oudsher een iets groter

1) Prof. G. H. L. Zeegers, Groei der Katholieke bevolking 1830-1947, in Kromstaf-nummer van De Tijd, 13 juni 1953.

Tabel 12. Kerkelijke gezindte in procenten van de totale bevolking.					
Rooms Katholiek.					
Gemeenten	1869	1889	1909	1930	1947
Amstenrade	99,8	99,4	98,7	92,6	87,9
Brunssum	100,0	100,0	100,0	73,8	77,1
Eygelshoven	100,0	99,4	91,2	91,8	94,0
Eysden	95,2	96,9	96,9	98,9	98,3
Geleen	100,0	100,0	99,9	85,8	86,7
Gennep	92,6	90,3	89,6	92,4	94,5
Grevenbicht	90,3	88,0	87,6	89,7	90,4
Heerlen	97,8	98,4	90,8	79,0	83,7
Hoensbroek	100,0	100,0	97,3	76,2	82,1
Gulpen	95,1	95,5	96,4	97,4	98,5
Kerkrade	100,0	99,7	96,3	91,5	93,6
Maastricht	92,4	95,0	96,5	94,9	95,5
Meerssen	92,9	93,7	96,4	98,3	97,7
Nieuwenhagen	100,0	100,0	96,2	89,0	93,5
Nuth	100,0	100,0	99,7	91,3	93,3
Roermond	94,1	95,4	95,5	95,9	95,5
Schaesberg	99,8	100,0	90,5	82,0	90,5
Sittard	94,4	95,4	95,6	91,5	93,8
Ubach over Worms	99,7	99,9	99,0	86,3	90,6
Venlo	93,3	92,6	94,1	95,4	96,0
Limburg	97,9	98,0	97,6	93,4	94,5

Tabel 12. Kerkelijke gezindte in procenten van de totale bevolking.					
Nederduits Hervormd.					
Gemeenten	1869	1889	1909	1930	1947
Amstenrade	0,2	-	1,1	3,4	5,8
Brunssum	-	-	-	10,0	9,5
Eygelshoven	0,6	1,2	2,5	3,1	4,1
Eysden	1,2	-	1,4	0,7	1,1
Geleen	-	-	-	5,7	7,7
Gennep	4,9	6,8	6,3	4,5	4,2
Grevenbicht	8,5	11,1	11,6	9,8	8,8
Heerlen	1,0	0,8	3,2	9,0	8,6
Hoensbroek	-	-	1,3	10,4	9,9
Gulpen	1,5	2,1	1,4	1,6	0,7
Kerkrade	0,3	-	0,7	3,8	3,5
Maastricht	5,4	3,0	1,8	2,3	2,0
Meerssen	3,4	3,1	2,0	0,8	1,3
Nieuwenhagen	-	-	0,4	3,4	3,6
Nuth	-	-	0,3	4,8	4,7
Roermond	4,3	3,3	3,0	2,5	2,4
Schaesberg	0,2	-	3,3	8,9	5,9
Sittard	1,9	1,2	1,7	4,1	3,5
Ubach over Worms	0,3	0,1	0,8	3,1	5,0
Venlo	4,3	5,5	3,3	2,0	2,0
Limburg	1,3	1,2	1,2	2,9	2,8

Tabel 12. Kerkelijke gezindte in procenten van de totale bevolking.

Israëlieten.					
Gemeenten	1869	1889	1909	1930	1947
Amstenrade	-	-	-	0,2	0,3
Brunssum	-	-	-	0,04	0,04
Eygelshoven	-	-	-	-	-
Eysden	3,6	1,8	1,0	0,1	-
Geleen	-	-	-	0,09	0,05
Gennep	1,9	1,8	1,1	0,6	0,1
Grevenbicht	1,2	0,9	0,6	0,3	-
Heerlen	1,2	0,7	0,4	0,2	0,1
Hoensbroek	-	-	-	0,1	0,1
Gulpen	3,2	2,1	1,7	0,6	-
Kerkrade	-	-	-	-	-
Maastricht	1,5	1,2	0,8	0,4	0,1
Meerssen	3,3	2,8	0,9	0,4	-
Nieuwenhagen	-	-	-	-	-
Nuth	-	-	-	-	-
Roermond	1,2	0,8	0,6	0,3	0,1
Schaesberg	-	-	-	-	-
Sittard	3,7	3,4	1,9	0,7	0,1
Ubach over Worms	-	-	-	-	-
Venlo	1,7	0,9	0,5	0,4	0,1
Limburg	9,1	0,5	0,3	0,14	0,06

Tabel 12. Kerkelijke gezindte in procenten van de totale bevolking.			
Gereformeerd			
Gemeenten	1909	1930	1947
Amstenrade	0,2	0,4	1,4
Brunssum	-	3,5	3,6
Eygelshoven	0,1	0,9	0,2
Eysden	0,1	0,2	-
Geleen	-	1,5	2,8
Gennep	0,6	0,5	0,2
Grevenbicht	0,1	-	-
Heerlen	0,4	1,7	1,4
Hoensbroek	0,6	1,3	1,4
Gulpen	0,2	0,1	0,1
Kerkrade	0,3	0,5	0,4
Maastricht	0,1	0,4	0,5
Meerssen	0,3	0,1	0,3
Nieuwenhagen	0,2	0,1	0,7
Nuth	-	0,4	0,3
Roermond	0,2	0,2	0,5
Schaesberg	0,6	1,2	1,0
Sittard	0,1	0,3	0,4
Ubach over Worms	0,1	0,4	0,7
Venlo	0,6	0,7	0,7
Limburg	0,2	0,5	0,6

Tabel 12. Kerkelijke gezindte in procenten van de totale bevolking.

Geen kerkgenootschap.			
Gemeenten	1909	1930	1947
Amstenrade	0,04	0,8	2,2
Brunssum	-	4,7	6,3
Eygelshoven	0,1	0,7	1,0
Eysden	0,4	-	0,3
Geleen	-	2,0	1,8
Gennep	1,1	1,0	0,6
Grevenbicht	-	-	0,4
Heerlen	0,6	4,1	4,0
Hoensbroek	0,3	4,3	4,4
Gulpen	0,2	-	0,1
Kerkrade	0,4	0,8	1,3
Maastricht	0,2	1,4	1,4
Meerssen	0,1	0,1	0,3
Nieuwenhagen	0,3	0,2	0,9
Nuth	-	1,1	1,0
Roermond	0,3	0,7	1,1
Schaesberg	0,9	1,1	1,1
Sittard	0,1	0,9	0,9
Ubach over Worms	-	0,5	1,6
Venlo	0,4	0,5	1,0
Limburg	0,2	1,0	1,3

Tabel 12. Kerkelijke gezindte in procenten van de totale bevolking.					
Overige.					
Gemeenten	1869	1889	1909	1930	1947
Amstenrade	-	0,4	0,3	2,6	2,4
Brunssum	-	-	-	8,1	3,5
Eygelshoven	-	-	6,2	3,5	0,6
Eysden	-	0,1	0,3	0,1	0,2
Geleen	-	-	0,1	4,8	1,0
Gennep	0,6	1,1	1,4	0,9	0,4
Grevenbicht	-	-	0,2	0,1	0,4
Heerlen	-	0,1	4,7	6,0	2,2
Hoensbroek	-	-	0,5	7,8	2,0
Gulpen	0,2	0,3	0,1	0,2	0,6
Kerkrade	-	-	2,3	3,5	1,2
Maastricht	0,7	0,7	0,5	0,6	0,5
Meerssen	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4
Nieuwenhagen	-	-	2,9	7,3	1,3
Nuth	-	-	-	2,4	0,7
Roermond	-	0,5	0,4	0,4	0,4
Schaesberg	-	-	4,6	6,7	1,5
Sittard	-	0,2	0,6	2,5	1,3
Ubach over Worms	-	-	0,1	9,7	2,1
Venlo	-	1,0	1,2	0,9	0,3
Limburg	0,1	0,3	0,5	2,0	0,8

aantal Protestanten aanwezig was. Van de rond 5000 Protestanten in 1859 woonden er ongeveer 3000 te Maastricht. Min of meer autochtoon zijn de Protestantse enclaves Urmond en Grevenbicht, waar in de 17e en 18e eeuw een aantal Protestanten een toevluchtsoord vonden vanwege de godsdienstvrijheid, verleend in dit Guliks gebied. Andere uitwijkplaatsen, zoals Stevensweert en Vaals, telden in de vorige eeuw slechts weinig Protestanten meer. Wel treft men in de vorige eeuw, behalve te Maastricht (6,1 % in 1869), nog een groter aantal Protestanten aan te Gennep (5,5 %), Venlo (4,9 %), Roermond (4,7%) en Meerssen (3,8 %). Dezen bestonden voor een groot deel uit overheidspersoneel: ambtenaren, politie, douane, belasting- en spoorwegpersoneel, intellectuele beroepen, enz. Na verloop van tijd vertrokken de meesten weer naar het noorden; Protestantse families, die zich gedurende meerdere geslachten in Limburg handhaafden, zijn er maar weinig. Een grote stroom van Protestanten, waarvan verreweg de meesten hervormd, is in de eerste decennia naar Limburg gekomen om werk te vinden bij de mijnen als beambte of als mijnwerker. Hieronder waren vele buitenlanders; daarop wijst reeds het grote aantal Evangelisch-Luthersen. Een nieuw Protestantse element werd ook (weer?) gevormd door de Protestantse schippers in de havens van Stein, Born en de lighaven Grevenbicht.

Geleidelijk hadden zich zoveel Protestanten in Limburg gevestigd, dat men kon spreken van een Protestantse bevolkingsgroep, hoewel deze verdeeld was over verschillende gezindten en voornamelijk woonachtig in de grotere gemeenten. Deze groepen waren sinds 1913 gebundeld in de "Limburgsche Protestanten-Vereeniging". In 1916 woonden meer dan de helft van alle Protestanten in de Mijnstreek en met name in de gemeenten Heerlen, Kerkrade, Brunssum en Hoensbroek. Plaatselijk was hun aantal zeer groot in Treebeek, Terwinselen en Waubach. Het aantal Protestanten was in 1930 gestegen tot ruim 30.000, waarvan ongeveer 16.000 Nederlands

Hervormden, 3000 Gereformeerden, 5000 Evangelisch-Luthers en 6000 personen, behorende tot andere Protestantse kerkgenootschappen.

Een grote uittocht had plaats in de dertiger jaren, toen door de heersende crisis veel werknemers bij de mijnen ontslag kregen. Veel Protestanten zijn toen naar het noorden teruggekeerd en veel Protestantse Duitsers - waaronder veel Evangelisch-Luthers - naar Duitsland. Door dit vertrek daalde het aantal Protestanten in Limburg zodanig, dat bij de volkstelling 1947 hun aandeel in de bevolking zich nog niet van deze terugslag hersteld had. In 1947 woonden in Limburg 28.394 Protestanten, waarvan 19.379 Hervormden, 3869 Gereformeerden, 923 Evangelisch-Luthers, 517 Doopsgezinden en Remonstranten en 3706 personen van overige Protestantse kerkgenootschappen 1).

De Israëlieten zijn in Limburg nooit een grote groep geweest, al waren zij in sommige beroepen wel in grotere getale vertegenwoordigd (slagerijen, handel in vee, huiden, enz.). Hun aandeel in de bevolking daalde van 0,6 % in 1880 tot 0,15 % in 1930. In 1930 beliep in geen enkele gemeente hun relatief aantal nog 1 % van de bevolking.

In de vorige eeuw was hun aandeel in sommige gemeenten groter; in 1869 telde men grotere concentraties in de gemeenten Sittard (3,7 %), Eysden (3,6 %), Meerssen (3,3 %) en Gulpen (3,2 %). Velen zijn in de eerste helft van deze eeuw uit Limburg vertrokken. Tijdens de oorlog zijn veel Joden uit Limburg in Duitse concentratiekampen omgekomen. Telde men in 1930 nog 786 Joden in Limburg, in 1947 waren er nog slechts 417, waarvan het grootste aantal (108) te Maastricht.

1) Handboek Pastorale Sociologie onder redactie van W. Banning. Deel I, 's-Gravenhage 1953, en voorts de Jaarboekjes van de Limburgse Protestant-Vereniging.

De groep, die bij de volkstellingen te kennen gaf tot geen kerkgenootschap te behoren, is sedert 1900 enorm toegenomen. Op het einde van de vorige eeuw waren er in heel Limburg slechts ruim honderd personen, die geen kerkgenootschap hadden. Bij de volkstelling van 1909 waren dit er al 500; in twee gemeenten, Gennep en Schaesberg, was hun aandeel al tot rond één procent van de bevolking gestegen. In 1930 was hun aantal gegroeid tot ruim 10.000, in 1947 tot ruim 15.000. In laatstgenoemd jaar was hun aandeel in de bevolking het grootst in Brunssum (6,3%), Hoensbroek (4,4%) en Heerlen (4%). Naar het zich laat aanzien is hun aantal sindsdien nog verder gestegen.

Het aandeel van de Katholieken is in dezelfde periode in evenredige mate verminderd. Bij de volkstelling van 1947 waren er nog slechts dertien gemeenten, waar de bevolking voor honderd procent Rooms-Katholiek was: Wanssum, Broekhuizen, Meyel, Kessel, Neer, Beegden, Jabeek, Itteren, Bemelen, Cadier en Keer, Margraten, St. Geertruid en Slenaken. Opmerkelijk is, dat het juist een aantal kleinere, hoofdzakelijk agrarische plattelandsgemeenten zijn, waar de bevolking nog uitsluitend Rooms-Katholiek is. In de grotere gemeenten is de differentiatie naar godsdienstige richting sinds 1909 steeds verder voortgeschreden. Typerend is het relatieve aandeel in 1947 van de Katholieken in de grotere centra van de Mijnstreek: Brunssum 77,1%, Hoensbroek 82,1%, Heerlen 83,7%, Geleen 86,7% en Amstenrade 87,9%. Bij de volkstelling van 1930 waren nog drie gemeenten in de oude Mijnstreek waar het percentage Katholieken benedende 90% was gedaald, namelijk Schaesberg, Ubach over Worms en Nieuwenhagen. Deze gemeenten hadden echter in 1947 weer een aantal Katholieken, overeenkomend met 90% of meer van de bevolking.

Wij willen nog eens uitdrukkelijk beklemtonen, dat bij deze statistiek als lid van een kerkgenootschap geldt ieder, die als zodanig bij de volkstelling naar eigen opgave als lid van een godsdienstige gezindte

Tabel 13. Verkiezingsuitslagen voor de Tweede Kamer, uitgebracht in de Limburgse stemdistricten, sedert de algemene verkiezingen in 1918.

Jaar	Katholieke partijen 1)	Protestants-Christelijke groepen 2)	P.v.d.A. 3)	V.V.D. 4)	Links- en rechts-radikalen 5)	Overige "splinterpartijen".
1918	82,0	0,7	11,8	1,5	0,3	3,7
1922	83,2	1,4	10,7	1,0	0,9	2,8
1925	80,9	1,3	14,3	1,1	0,3	2,1
1929	84,4	1,9	11,0	1,0	0,6	1,1
1933	81,7	2,0	11,2	0,4	1,1	3,6
1937	81,0	2,3	7,7	0,2	6,6	2,2
1946	79,5	1,5	12,5	0,6	5,6	0,3
1948	84,6	1,7	8,6	0,8	3,7	0,6
1952	81,4	2,1	12,8	0,9	2,3	0,5
1956	78,5	1,4	17,5	0,9	1,0	0,7
1959	79,5	1,8	15,0	2,3	0,9	0,5

- 1) Vóór 1946 K.K. Staatspartij, Katholiek Democratische Partij e.a.; na 1946 Katholieke Volkspartij, Katholieke Nationale Partij e.a.
- 2) Anti-revolutionnaire Partij, Christelijk-Historische Unie, Staatkundig Gereformeerden e.a. Unie. In 1946 gesticht door samengaan van S.D.A.P., de Vrijz. Democr. Bond en de Christ. Dem. Unie. De percentages voor de voorafgaande jaren hebben betrekking op de som van de percentages der op genoemde drie partijen uitgebrachte stemmen.
- 4) Voor 1948 Partij van de Vrijheid, van 1922-1937 Liberale Staatspartij "De Vrijheidsbond", in 1918 Liberalen van verschillende schakering.
- 5) N.S.B., C.P.N., P.S.P. e.a.

wordt geregistreerd. Of hij zich ook naar de eisen van deze godsdienst gedraagt dan wel het kerkelijk leven verwaarloost zonder zijn lidmaatschap formeel te doen eindigen (onkerksheid), daarover geeft de statistiek geen uitsluitsel. Deze baseert zich enkel op de statistische waarneming, niet op de innerlijke beleving en gesteltenis.

Nochtans blijkt uit modern sociologisch onderzoek 1), dat het lidmaatschap van een kerkgenootschap een van de meest doorslaggevende factoren is bij een dynamisch-functionele analyse van de belangrijkste cultuurelementen van de samenleving. Wij hebben hier in Nederland te maken met een pluralistische maatschappij, die in hoofdzaak gedifferentieerd is door verschil in levensbeschouwing. Het zou daarom zeer de moeite lonen, indien men over gegevens beschikte, die een nader inzicht geven in de godsdienstige overtuiging van de bevolking.

Het is echter een fictie om op grond van de statistische indeling naar godsdienstige gezindte de Limburgse samenleving als een uitsluitend Katholieke te zien. De relatie van godsdienst met andere cultuur- en structuurelementen in deze provincie is niet zo hecht van aard, dat men zonder meer mag veronderstellen, dat de sociale structuur enkel en alleen door Katholieke opvattingen "gekleurd" wordt. Ofschoon deze stelling door nader onderzoek zou moeten worden bevestigd, kan men dit vermoeden met tal van voorbeelden illustreren. Wij zouden dit willen toelichten aan de hand van de verkiezingsuitslagen voor de Tweede Kamer sedert de algemene verkiezingen vanaf 1918, zoals weergegeven in tabel 13, zie pag. 132.

Ofschoon deze veel betwiste maatstaf hier slechts bij wijze van voorbeeld wordt gebezigd, heeft hij tot voordeel, dat hij een kwantitatief beeld geeft over een iets langere periode. Opmerkelijke cijfers zijn in dit overzicht overigens niet te lezen, want met

1) I. Gadourek, A Dutch community, social and cultural structure and process in a bulb-growing region in the Netherlands, 1956.

uitzondering van de jaren van crisis en bevrijding - economisch ook een crisisperiode - vertoont de politieke samenstelling een merkwaardig stabiel beeld. Bij een globale berekening blijkt, dat van de Katholieken 90 à 95 % op Katholieke lijsten stemde, van de Protestantse groepen echter maar hooguit een derde. Uiteraard zijn er soms aanmerkelijke verschillen in dit cijfer te constateren, met name in de steden. Bij deze berekening werd het relatieve aantal Katholieken vergeleken met het aantal uitgebrachte stemmen op Katholieke lijsten en evenzo het relatieve aantal Protestanten met het aantal stemmen, uitgebracht op Protestants-Christelijke partijen. Stilzwijgend is verondersteld, dat de Katholieken en Protestanten, zo zij niet resp. op een Katholieke of Protestantse partij stemden, niet op elkaars lijsten hun stem uitbrachten - een veronderstelling, die uiteraard wel aannemelijk, maar niet bewijsbaar is. Met deze ruwe benadering willen wij hier volstaan. Mogelijk zullen in de toekomst de godsdienst-sociologische studies ons een nader inzicht in dit probleem kunnen verschaffen.

De differentiatie op godsdienstig gebied is uit sociaal oogpunt ook te zien als een manifestatie van de geestelijke activiteit van verschillende bevolkingsgroepen, die in vele gevallen ook een stempel heeft gedrukt op de economische en sociale activiteit van de bevolking. Het verband tussen verschillen in godsdienst, mentaliteit en sociaal-economische activiteit is onmiskenbaar, al ontbreken de gegevens om hierop nader in te gaan.

* *
*

In de voorgaande paragrafen werd een aantal kenmerken van de bevolkingssamenstelling van Limburg nader ontleed. Wij hebben gezien, dat met de sterke bevolkingsgroei der laatste eeuw grote veranderingen in de samenstelling van de bevolking ge-

paard gingen, die zich in velerlei opzicht uitte.

Grote wijzigingen hebben zich in de sociale structuur van de Limburgse samenleving voltrokken. Binnen het bestek van een halve eeuw werd Limburg van een agrarisch, dun bevolkt plattelandsgebied met een autochthone, vrijwel uitsluitend Katholieke bevolking tot een industrieel geurbaniseerd gewest, waar sterke verschuivingen voorkwamen in de verdeling naar geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en godsdienstige gezindte van de bevolking. Het eerst, het snelst en het meest ingrijpend trad deze sociale verandering aan de dag in de grotere gemeenten en in een verstedelijkt gebied als de Mijnstreek. Echter deze invloeden hebben zich geleidelijk aan ook op het platteland doen gelden.

Deze grotere differentiatie in de samenstelling van de bevolking was enerzijds een gevolg van de diepgaande sociaal-economische omwentelingen, die zich voordeden, maar gaf anderzijds ook aanleiding tot verschillen in de sociale structuur van de samenleving. Wat uit deze demografische terreinverkenning blijkt, dat is het verloren gaan van de oorspronkelijke homogeniteit in de Limburgse samenleving, die een meer pluriform en heterogeen karakter krijgt. De oorzaken, verklaringen en achtergronden van deze verschijnselen zullen nog verder moeten worden belicht. Wij volstaan echter hier met deze historisch-demografische beschrijving als bouwsteen voor een later onderzoek.